Zbiór Orzeczeń

WYROK SĄDU (druga izba)

z dnia 27 czerwca 2012 r.*

Konkurencja — Porozumienia, decyzje i uzgodnione praktyki — Rynek papieru samokopiującego — Ustalanie cen — Decyzja stwierdzająca naruszenie art. 101 TFUE — Decyzja wydana po stwierdzeniu nieważności pierwszej decyzji — Przypisanie naruszenia spółce dominującej jako bezpośredniemu sprawcy — Zasada ustawowej określoności czynów zabronionych i kar — Pewność prawa — Indywidualizacja kar — Rzetelny proces sądowy — Równość traktowania — Rozsądny termin — Prawo do obrony — Grzywny — Przedawnienie — Okoliczności łagodzące — Współpraca

W sprawie T-372/10

Bolloré, z siedzibą w Ergué-Gabéric (Francja), reprezentowana przez adwokatów P. Gassenbacha, C. Lemaire'a oraz O. de Juvigny'ego,

strona skarżąca,

przeciwko

Komisji Europejskiej, reprezentowanej przez W. Möllsa, F. Castilla de la Torrego oraz R. Sauera, działających w charakterze pełnomocników, wspieranych przez adwokat N. Coutrelis,

strona pozwana,

mającej za przedmiot wniosek o stwierdzenie nieważności lub zmiany decyzji Komisji C(2010) 4160 wersja ostateczna z dnia 23 czerwca 2010 r. dotyczącej postępowania na podstawie art. 101 TFUE i art. 53 porozumienia EOG (sprawa COMP/36212 – Papier samokopiujący),

SĄD (druga izba),

w składzie: N. J. Forwood, prezes, F. Dehousse (sprawozdawca) i J. Schwarcz, sędziowie,

sekretarz: C. Kristensen, administrator,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 1 lutego 2012 r.,

wydaje następujący

* Język postępowania: francuski.

Wyrok

Okoliczności faktyczne leżące u podstaw sporu

1 Jesienią 1996 r. producent papieru grupa Sappi przekazała Komisji Wspólnot Europejskich informacje, które pozwoliły jej powziąć podejrzenie istnienia tajnego kartelu dotyczącego ustalania cen w sektorze papieru samokopiującego.

2 W trakcie 1997 r. Komisja przeprowadziła kontrole na podstawie rozporządzenia Rady nr 17 z dnia 6 lutego 1962 r., pierwszego rozporządzenia wprowadzającego w życie art. [81 WE] i [82 WE] (Dz.U. 1962, 13, s. 204), u szeregu producentów papieru samokopiującego, w szczególności w przedsiębiorstwach Papeteries Mougeot, Sappi i w innych przedsiębiorstwach, w tym Koehler i Arjo Wiggins Appelton plc (zwanej dalej „AWĄ").

3 Kontrolami tymi nie zostały objęte ani należąca do tego sektora działalności spółka Copigraph, ani posiadająca 100% jej kapitału spółka dominująca Bolloré – skarżąca w niniejszej sprawie.

4 W listopadzie 1998 r. skarżąca zbyła spółkę Copigraph na rzecz AWY.

5 W 1999 r. Komisja skierowała żądania udzielenia informacji do szeregu przedsiębiorstw, w tym do: AWY, Papeteries Mougeot, Divipy, Koehler i Copigraph. I tak w dniu 20 grudnia 1999 r. Copigraph otrzymała wystosowane przez Komisję żądanie udzielenia informacji.

6 W dniu 26 lipca 2000 r. Komisja sporządziła pismo w sprawie przedstawienia zarzutów (zwane dalej „pierwszym pismem w sprawie przedstawienia zarzutów"), które skierowała do 17 przedsiębiorstw, w tym do Copigraph, skarżącej – będącej spółką dominującą Copigraph, jak również do AWY, Divipy, Papeteries Mougeot, Koehler, Sappi, Stora Enso Oyj (zwanej dalej „Storą") i Mitsubishi HiTec Paper Bielefeld GmbH.

7 W pierwszym piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów Komisja wskazała, że zamierza przypisać skarżącej naruszenie zarzucane jej z racji odpowiedzialności, jaką ponosiła w okresie trwania naruszenia jako spółka dominująca, do której należało 100% kapitału Copigraph, za uczestnictwo Copigraph w kartelu.

8 W dniu 20 grudnia 2001 r. Komisja wydała decyzję 2004/337/WE w sprawie postępowania wszczętego na mocy art. 81 [WE] oraz art. 53 porozumienia EOG (sprawa COMP/E-1/36.212 – Papier samokopiujący) (Dz.U. L 115, s. 1). W decyzji tej Komisja przypisała skarżącej zarzucane naruszenie nie tylko jako spółce dominującej Copigraph, ale także z uwagi na jej osobisty i bezpośredni udział w działaniach kartelu.

9 Pismem złożonym w sekretariacie Sądu w dniu 11 kwietnia 2004 r. i zarejestrowanym pod sygnaturą T-109/02 skarżąca wniosła skargę o stwierdzenie nieważności decyzji 2004/337.

10 W wyroku z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawach połączonych T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 i T-136/02 Bolloré i in. przeciwko Komisji, Rec. s. II-947 (zwanym dalej „wyrokiem w sprawie Bolloré") Sąd stwierdził, że pierwsze pismo w sprawie przedstawienia zarzutów nie umożliwiło skarżącej zapoznania się z zarzutem opartym na jej osobistym i bezpośrednim udziale w działaniach kartelu ani nawet z okolicznościami faktycznymi, które Komisja przyjęła w decyzji 2004/337 na poparcie tego zarzutu, tak że przedsiębiorstwo to nie mogło podjąć skutecznej obrony w toku postępowania administracyjnego przed tym zarzutem oraz w odniesieniu do tych okoliczności faktycznych (ww. wyrok w sprawie Bolloré, pkt 79).

11 Tymczasem w pkt 80 i 81 wyroku w sprawie Bolloré Sąd uznał, że stwierdzone uchybienie powinno skutkować stwierdzeniem nieważności decyzji 2004/337 wyłącznie wówczas, gdy twierdzenia Komisji nie mogą zostać wykazane w sposób wystarczający pod względem prawnym na podstawie innych okoliczności przyjętych w tej decyzji, w przedmiocie których zainteresowane przedsiębiorstwa miały okazję przedstawić swoje stanowisko. Sąd dodał, że gdyby w trakcie badania istoty sprawy miało się okazać, że Komisja słusznie pociągnęła skarżącą do odpowiedzialności za udział jej spółki zależnej Copigraph w kartelu, bezprawność działania ze strony Komisji nie wystarczałaby do uzasadnienia stwierdzenia nieważności rzeczonej decyzji, ponieważ nie mogłaby ona wpłynąć w decydujący sposób na jej sentencję.

12 Rozważania te skłoniły Sąd, po zbadaniu istoty sprawy, do uznania, że skarżąca ponosi odpowiedzialność za zachowanie o znamionach naruszenia swej spółki zależnej, niezależnie od bezpośredniego uczestnictwa spółki dominującej, oraz do utrzymania w mocy decyzji 2004/337 w zakresie, w jakim zobowiązuje skarżącą do zapłaty grzywny nałożonej przez Komisję.

13 Po rozpoznaniu odwołania wniesionego przez skarżącą w szczególności ze względu na naruszenie prawa do obrony, wyrokiem z dnia 3 września 2009 r. w sprawach połączonych C-322/07 P, C-327/07 P i C-338/07 P Papierfabrik August Koehler i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-7191 (zwanym dalej „wyrokiem w sprawie PAK") Trybunał uchylił ww. w pkt 10 wyrok w sprawie Bolloré, a także stwierdził nieważność decyzji 2004/337 w zakresie, w jakim dotyczyła ona skarżącej.

14 Trybunał uznał, iż fakt, że Komisja uznała w decyzji 2004/337, że skarżąca ponosi odpowiedzialność z tytułu swojego udziału w charakterze spółki dominującej Copigraph, poza osobistym udziałem tej spółki dominującej, nie wyklucza możliwości, że wspomniana decyzja opierała się na zachowaniach, w przedmiocie których skarżąca nie była w stanie zaprezentować swej obrony (ww. w pkt 13 wyrok w sprawie PAK, pkt 44).

15 Trybunał dodał, że Sąd naruszył prawo, ponieważ nie wyciągnął żadnych konsekwencji prawnych ze swej decyzji, że prawo do obrony skarżącej zostało naruszone (ww. w pkt 13 wyrok w sprawie PAK, pkt 45) i że należało zatem uchylić ww. w pkt 10 wyrok w sprawie Bolloré w zakresie, w jakim dotyczył on skarżącej (ww. w pkt 13 wyrok w sprawie PAK, pkt 46).

16 Wydając ostateczne orzeczenie w sprawie na podstawie art. 61 akapit pierwszy statutu Trybunału Sprawiedliwości, Trybunał uznał zasadniczo, że podniesiony przez skarżącą zarzut nieważności decyzji 2004/337 oparty na naruszeniu prawa do obrony jest zasadny i że należy wobec tego stwierdzić nieważność tej decyzji w zakresie, w jakim dotyczy ona skarżącej (ww. w pkt 13 wyrok w sprawie PAK, pkt 48).

17 W następstwie rzeczonego stwierdzenia nieważności, w dniu 15 września 2009 r. Komisja wystosowała nowe pismo w sprawie przedstawienia zarzutów (zwane dalej „drugim pismem w sprawie przedstawienia zarzutów"), które skierowała do skarżącej.

18 W piśmie tym Komisja poinformowała skarżącą, że zamierza obciążyć ją odpowiedzialnością za naruszenie, ze względu na fakt, że była ona spółką dominującą Copigraph, a także z uwagi na jej bezpośredni udział w kartelu (pkt 7 i 378 drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów).

19 Pismem z dnia 16 lutego 2010 r. skarżąca ustosunkowała się do wskazanego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów.

20 W dniu 23 czerwca 2010 r., po zasięgnięciu opinii komitetu konsultacyjnego w dziedzinie karteli i pozycji dominującej i po uwzględnieniu końcowego sprawozdania funkcjonariusza ds. przesłuchań, Komisja wydała decyzję C(2010) 4160 wersja ostateczna z dnia 23 czerwca 2010 r. dotyczącą postępowania na podstawie art. 101 TFUE i art. 53 porozumienia EOG (sprawa COMP/36212 – Papier samokopiujący) (zwaną dalej „zaskarżoną decyzją").

21 W zaskarżonej decyzji Komisja wskazała, że akt ten ma na celu usunięcie niezgodności z prawem stwierdzonej przez Trybunał w ww. w pkt 13 wyroku w sprawie PAK poprzez ponowne podjęcie postępowania w stadium, w którym niezgodność ta wystąpiła (motywy 6 i 7 zaskarżonej decyzji).

22 Według Komisji drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów miało na celu usunięcie uchybienia proceduralnego, jakiego instytucja ta dopuściła się przy wydaniu decyzji 2004/337. Komisja dodała, że to drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów umożliwiło skarżącej obronę przed zarzutem dotyczącym jej odpowiedzialności za uczestnictwo w naruszeniu nie tylko jako spółki dominującej odpowiadającej za niezgodne z prawem postępowanie jej spółki zależnej Copigraph, ale także jako podmiotu osobiście i bezpośrednio uczestniczącego w kartelu (motyw 8 zaskarżonej decyzji).

23 Komisja wyjaśniła, że zaskarżoną decyzję wydano w nawiązaniu do drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, że treść tej decyzji oparto co do istoty na tekście leżącym u postaw decyzji z dnia 20 grudnia 2001 r. i że uwzględnia ona ww. w pkt 10 wyrok w sprawie Bolloré, jak również ww. w pkt 13 wyrok w sprawie PAK (motyw 9 zaskarżonej decyzji).

24 Na podstawie komunikatu z dnia 18 lipca 1996 r. dotyczącego nienakładania grzywien lub obniżenia ich kwoty w sprawach dotyczących karteli (Dz.U. C 207, s. 4, zwanego dalej „komunikatem w sprawie współpracy") Komisja przyznała skarżącej wynoszącą 5% dodatkową obniżkę kwoty grzywny, oprócz obniżki o 20% przyznanej w 2001 r. (motyw 473 zaskarżonej decyzji).

25 Artykuł 1 i art. 2 akapit pierwszy zaskarżonej decyzji brzmią następująco:

„*Artykuł 1*

Bolloré naruszyła art. 101 ust. 1 TFUE i art. 53 ust. 1 porozumienia EOG, uczestnicząc w serii porozumień i uzgodnionych praktyk w sektorze papieru samokopiującego.

Czas trwania naruszenia obejmuje okres od stycznia 1992 r. do września 1995 r.

Artykuł 2

Za naruszenie wskazane w art. 1 na Bolloré zostaje nałożona grzywna w wysokości 21 262 500 EUR".

Przebieg postępowania i żądania stron

26 Pismem złożonym w sekretariacie Sądu w dniu 3 września 2010 r. skarżąca wniosła niniejszą skargę.

27 Skarżąca wnosi do Sądu o:

— stwierdzenie nieważności art. 1 i 2 zaskarżonej decyzji;

— tytułem żądania ewentualnego, bardzo istotne obniżenie kwoty grzywny nałożonej na nią w art. 2 decyzji;

— obciążenie Komisji kosztami postępowania.

28 Komisja wnosi do Sądu o:

— oddalenie skargi;

— obciążenie skarżącej kosztami postępowania.

Co do prawa

29 Na poparcie skargi skarżąca podnosi sześć zarzutów.

30 Zarzut pierwszy dotyczy naruszenia art. 6 i 7 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (zwanej dalej „EKPC") oraz art. 41, 47 i 49 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U. 2007, C 303, s. 1, zwanej dalej „kartą praw podstawowych"), ponieważ sankcja nałożona na skarżącą została wymierzona z naruszeniem zasady nullum crimen, nulla poena sine lege, zasady pewności prawa, zasady indywidualizacji kar i zasady prawa do sprawiedliwego procesu. Zarzut drugi dotyczy naruszenia przepisów regulujących przedawnienie. Zarzut trzeci dotyczy naruszenia zasady równego traktowania. Zarzut czwarty dotyczy niezachowania rozsądnego terminu i niemożności obrony ze względu na upływ czasu między ustaniem naruszenia a doręczeniem drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów. Zarzut piąty dotyczy naruszenia wytycznych z dnia 14 stycznia 1998 r. w sprawie metody ustalania grzywien nakładanych na mocy art. 15 ust. 2 rozporządzenia nr 17 oraz art. 65 ust. 5 [EWWiS] (Dz.U. 1998, C 9, s. 3, zwanych dalej „wytycznymi"), naruszenia zasad indywidualizacji kary i proporcjonalności oraz obowiązku uzasadnienia. Zarzut szósty dotyczy naruszenia komunikatu w sprawie współpracy, a także naruszenia zasad proporcjonalności i równego traktowania.

W przedmiocie zarzutu pierwszego, dotyczącego naruszenia art. 6 EKPC i 7 EKPC oraz art. 41, 47 i 49 karty praw podstawowych

W przedmiocie części pierwszej zarzutu, dotyczącej naruszenia zasad nullum crimen, nulla poena sine lege oraz pewności prawa, wyrażonych w art. 6 EKPC i 7 EKPC oraz w art. 47 i 49 karty praw podstawowych, a także uznanej przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zasady indywidualizacji kar

31 Według skarżącej Komisja naruszyła zasadę nullum crimen, nulla poena sine lege, nakładając na nią sankcje, jako na spółkę dominującą Copigraph. Żaden przepis rozporządzenia Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. [101 TFUE] i [102 TFUE] (Dz.U L 1, s. 1), ani żadne postanowienie traktatu FUE nie przewidują bowiem możliwości ukarania spółki ze względu na to, że jest ona spółką dominującą uczestnika kartelu. Zasada pewności prawa została naruszona ze względu na okoliczność, że odpowiedzialność spółek dominujących jest całkowicie nieprzewidywalna.

32 W odniesieniu do zasady nullum crimen, nulla poena sine lege, Komisja odpowiada po pierwsze, że zarzucane naruszenie bezsprzecznie określone jest w art. 101 TFUE, a po drugie, że skarżąca nie może pozbawiać orzecznictwa statusu źródła prawa. Jeśli chodzi o zasadę pewności prawa, Komisja twierdzi, że nie została ona naruszona. Powołanie się na zasadę indywidualizacji kar nie uwzględnia natomiast podstawy odpowiedzialności spółek dominujących za działania ich spółek zależnych.

33 Należy przypomnieć, że zasada ustawowej określoności czynów zabronionych i kar (nullum crimen, nulla poena sine lege) stanowi część ogólnych zasad prawa Unii, będących podstawą tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich, i została wyrażona w różnych umowach międzynarodowych, w szczególności w art. 7 EKPC (zob. podobnie wyroki Trybunału: z dnia 12 grudnia 1996 r. w sprawach połączonych C-74/95 i C-129/95 X, Rec. s. I-6609, pkt 25; z dnia 28 czerwca 2005 r. w sprawach połączonych C-189/02 P, C-202/02 P, od C-205/02 P do C-208/02 P i C-213/02 P Dansk Rørindustri i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-5425, pkt 215–219; z dnia 3 maja 2007 r. w sprawie C-303/05 Advocaten voor de Wereld, Zb.Orz. s. I-3633, pkt 49; z dnia 22 maja 2008 r. w sprawie C-266/06 P Evonik Degussa przeciwko Komisji, niepublikowany w Zbiorze, pkt 38).

34 Artykuł 7 EKPC i art. 49 karty praw podstawowych stanowią, że „[n]ikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, który według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia".

35 Wspomniana zasada nullum crimen, nulla poena sine lege wymaga, aby prawo jasno określało naruszenia i związane z nimi kary. Warunek ten jest spełniony, jeśli zainteresowany na podstawie treści przepisu i w razie potrzeby na podstawie wykładni dokonanej przez sądy jest w stanie określić, jakie działania i zaniechania grożą pociągnięciem go do odpowiedzialności karnej (ww. w pkt 33 wyroki: w sprawie Advocaten voor de Wereld, pkt 30; w sprawie Evonik Degussa przeciwko Komisji, pkt 39).

36 W tym względzie Trybunał uznał, że z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika, że termin „prawo" wykorzystane w art. 7 ust. 1 EKPC odpowiada terminowi „ustawa" zawartemu w innych artykułach tej konwencji oraz że obejmuje ono zarówno prawo pochodzące od ustawodawcy, jak i wynikające z orzecznictwa (ww. w pkt 33 wyroki: w sprawie Dansk Rørindustri i in. przeciwko Komisji, pkt 216; w sprawie Evonik Degussa przeciwko Komisji, pkt 40).

37 Tymczasem, podobnie jak nie można kwestionować okoliczności – która zresztą nie jest kwestionowana – że zarzucane w niniejszej sprawie naruszenie zostało jasno zdefiniowane w art.101 TFUE i w art. 53 porozumienia EOG, tak nie można kwestionować okoliczności, że przypisanie spółce dominującej naruszenia popełnionego przez spółkę zależną, ze względu na to, że spółki te tworzą jedno przedsiębiorstwo w rozumieniu prawa konkurencji Unii, wobec czego przyjmuje się, że spółka dominująca uczestniczyła w naruszeniu tak samo jak jej spółka zależna, także wynika jasno z prawa Unii, zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału i Sądu.

38 W wyroku z dnia 14 lipca 1972 r. w sprawie 48/69 Imperial Chemical Industries przeciwko Komisji, Rec. s. 619, Trybunał uznał bowiem, że fakt, iż spółka zależna ma odrębną osobowość prawną, nie wystarcza, by wykluczyć możliwość przypisania jej zachowania spółce dominującej. Trybunał dodał, że może tak być w sytuacji, gdy spółka zależna nie kształtuje w sposób niezależny swego postępowania na rynku, lecz stosuje co do zasady wytyczne udzielone jej przez spółkę dominującą (pkt 132 i 133 wyroku).

39 W wyroku z dnia 25 października 1983 r. w sprawie 107/82 AEG-Telefunken przeciwko Komisji, w odniesieniu do działań spółki w pełni zależnej od AEG Trybunał przypisał tej drugiej zachowanie jej spółki zależnej, opierając się na domniemaniu, że spółka ta realizowała politykę nakreśloną przez jej spółkę dominującą (pkt 50 wyroku).

40 W wyroku z dnia 16 listopada 2000 r. w sprawie C-294/98 P Metsä-Serla i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-10065, Trybunał zaznaczył, że w świetle utrwalonego orzecznictwa antykonkurencyjne zachowanie przedsiębiorstwa można przypisać innemu przedsiębiorstwu wtedy, gdy jego zachowanie na rynku nie jest wynikiem autonomicznej decyzji, ale zasadniczo zastosowania wytycznych wydanych przez to inne przedsiębiorstwo ze względu na istniejące między nimi powiązania natury ekonomicznej i prawnej (pkt 27 wyroku). Trybunał dodał, że w tych okolicznościach dokonana przez Sąd wykładnia art. 15 ust. 2 rozporządzenia nr 17 nie może zostać uznana za sprzeczną z zasadą legalności, w sytuacji gdy skarżące, którym przypisano działania antykonkurencyjne stowarzyszenia zajmującego się sprzedażą ich produktów, zostały skazane na podstawie tego artykułu na grzywnę za naruszenie, za sprawców którego zostały uznane w wyniku przypisania im odpowiedzialności (pkt 28 wyroku).

41 Wreszcie w wyrokach z dnia 10 września 2009 r. w sprawie C-97/08 P Akzo Nobel i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8237, pkt 58, z dnia 20 stycznia 2011 r. w sprawie C-90/09 P General Química i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-1, pkt 37; z dnia 29 marca 2011 r. w sprawach połączonych C-201/09 P i C-216/09 P ArcelorMittal Luxembourg przeciwko Komisji i Komisja przeciwko ArcelorMittal Luxembourg i in., Zb.Orz. s. I-2239, pkt 96; z dnia 29 września 2011 r. w sprawie

C-520/09 P Arkema przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8901, pkt 38, Trybunał potwierdził, że zachowanie spółki zależnej można przypisać spółce dominującej między innymi w wypadku, gdy spółka zależna nie określa w sposób samodzielny swojego zachowania rynkowego, lecz zasadniczo stosuje się do poleceń wydawanych jej przez spółkę dominującą.

42 Z powyższych rozważań wynika, że wbrew temu, co sugeruje skarżąca, zaskarżona decyzja, na mocy której nałożono na nią sankcje z uwagi na fakt, że była ona spółką dominującą uczestnika kartelu, z którym tworzyła jednostkę gospodarczą, nie narusza w żaden sposób zasady nullum crimen, nulla poena sine lege.

43 Ponadto, wbrew twierdzeniom skarżącej, przesłanki odpowiedzialności spółek dominujących za zachowania ich spółek zależnych nie charakteryzują się wcale „całkowitą nieprzewidywalnością", która kłóci się jej zdaniem z zasadą pewności prawa.

44 Przede wszystkim zanim rozpoczął się okres naruszenia, Trybunał uznał wyraźnie istnienie domniemania, że spółka dominująca posiadająca 100% kapitału swej spółki zależnej rzeczywiście wywiera decydujący wpływ na jej zachowanie (ww. w pkt 39 wyrok w sprawie AEG-Telefunken przeciwko Komisji, pkt 50).

45 Następnie wskazane rozwiązanie było stosowane w serii orzeczeń, którą zapoczątkował wyrok przytoczony w pkt 44 powyżej (wyroki Sądu: z dnia 1 kwietnia 1993 r. w sprawie T-65/89 BPB Industries et British Gypsum przeciwko Komisji, Rec. s. II-389, pkt 149, 150; z dnia 14 maja 1998 r. w sprawie T-354/94 Stora Kopparbergs Bergslags przeciwko Komisji, Rec. s. II-2111, pkt 80; z dnia 20 kwietnia 1999 r. w sprawach połączonych od T-305/94 do T-307/94, od T-313/94 do T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 i T-335/94 Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko, Rec. s. II-931, pkt 960, 961, 984; z dnia 30 września 2003 r. w sprawie T-203/01 Michelin przeciwko Komisji, Rec. s. II-4071, pkt 290; z dnia 15 czerwca 2005 r. w sprawach połączonych T-71/03, T-74/03, T-87/03 i T-91/03 Tokai Carbon i in. przeciwko Komisji, niepublikowany w Zbiorze, pkt 58–60; z dnia 15 września 2005 r. w sprawie T-325/01 DaimlerChrysler przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-3319, pkt 219–221; z dnia 27 września 2006 r.: w sprawie T-330/01 Akzo Nobel przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-3389, pkt 81–83; w sprawie T-314/01 Avebe przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-3085, pkt 136; w sprawie T-43/02 Jungbunzlauer przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-3435, pkt 125; z dnia 12 września 2007 r. w sprawie T-30/05 Prym i Prym Consumer przeciwko Komisji, niepublikowany w Zbiorze, pkt 146; z dnia 12 grudnia 2007 r. w sprawie T-112/05 Akzo Nobel i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-5049, pkt 60–62; z dnia 8 lipca 2008 r. w sprawie T-54/03 Lafarge przeciwko Komisji, niepublikowany w Zbiorze, pkt 541–560; z dnia 8 października 2008 r. w sprawie T-69/04 Schunk i Schunk Kohlenstoff-Technik przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-2567, pkt 56–58; z dnia 30 kwietnia 2009 r. w sprawie T-12/03 Itochu przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-883, pkt 49–51; z dnia 30 września 2009 r.: w sprawie T-175/05 Akzo Nobel i in. przeciwko Komisji, niepublikowany w Zbiorze, pkt 91, 92; w sprawie T-161/05 Hoechst przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-3555, pkt 59).

46 Stwierdzenia dotyczącego stosowania rozwiązania wskazanego w serii orzeczeń, którą zapoczątkował ww. w pkt 39 wyrok w sprawie AEG-Telefunken przeciwko Komisji, nie podważa wcale dokonane przez skarżącą odesłanie do pkt 198 opinii rzecznika generalnego Y. Bota przedstawionej w postępowaniu, w którym zapadł ww. w pkt 41 wyrok w sprawie ArcelorMittal Luxembourg przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-2239; należy bowiem zaznaczyć, że w wyroku tym (pkt 95–100) Trybunał nie uwzględnił propozycji, jakie rzecznik generalny przedstawił w pkt 213 opinii.

47 Argument, że odpowiedzialność spółek dominujących jest nieprzewidywalna, gdyż jest oparta na pojęciu przedsiębiorstwa, które samo jest nieprecyzyjne i podlega ciągłym przeobrażeniom, należy oddalić.

48 Okoliczność, że pojęcie przedsiębiorstwa odnosi się do potencjalnie różnych sposobów prowadzenia działalności gospodarczej, ponieważ zgodnie z orzecznictwem w prawie konkurencji Unii pojęcie przedsiębiorstwa obejmuje każdy podmiot wykonujący działalność gospodarczą, niezależnie od jego

statusu prawnego i sposobu jego finansowania, i ponieważ pojęcie przedsiębiorstwa w tym kontekście należy rozumieć jako oznaczające jednostkę gospodarczą, nawet jeśli z prawnego punktu widzenia jednostka ta składa się z kilku osób fizycznych lub prawnych (zob. ww. w pkt 41 wyrok z dnia 10 września 2009 r. w sprawie Akzo Nobel i in. przeciwko Komisji, pkt 54, 55 i przytoczone tam orzecznictwo), nie podważa bowiem faktu, że pojęcie przedsiębiorstwa jako jednostki gospodarczej jest w pełni zdefiniowane i przewidywalne, jeśli chodzi o kwestię stosunków między spółkami dominującymi a kontrolowanymi przez nie w 100% spółkami zależnymi.

49 Poza tym okoliczność, że Komisja może nałożyć sankcję tylko na spółkę zależną lub tylko na spółkę dominującą, czy wreszcie na obie te spółki, nie stoi wcale w sprzeczności z zasadą pewności prawa, która wymaga, aby przepisy były zrozumiałe i precyzyjne, oraz ma na celu zagwarantowanie przewidywalności sytuacji i stosunków prawnych (wyrok Trybunału z dnia 15 września 2005 r. w sprawie C-199/03 Irlandia przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8027, pkt 69).

50 Możliwość nałożenia przez Komisję sankcji na którykolwiek z podmiotów – spółkę dominującą lub spółkę zależną bądź na oba te podmioty łącznie – tworzących przedsiębiorstwo, które naruszyło art. 101 TFUE lub art. 53 porozumienia EOG, wynika jasno z solidarnego charakteru ich odpowiedzialności, o którym przypomniano w orzecznictwie przytoczonym w pkt 45 powyżej (zob. także podobnie wyrok Trybunału z dnia 2 października 2003 r. w sprawie C-196/99 P Aristrain przeciwko Komisji, Rec. s. I-11005, pkt 99 in fine; ww. w pkt 33 wyrok w sprawie Dansk Rørindustri i in. przeciwko Komisji, pkt 118 in fine).

51 Wreszcie, co się tyczy argumentu, że sankcja nałożona na skarżącą narusza zasadę indywidualizacji kar, zgodnie z którą każdy ponosi odpowiedzialność jedynie za swe własne czyny, wystarczy stwierdzić, iż argument ten nie uwzględnia podstawy odpowiedzialności spółki dominującej, która nie jest niezależną od winy odpowiedzialnością za czyny innego podmiotu, lecz odpowiedzialnością zależną od winy i mającą charakter osobisty.

52 Jak przypomniał Trybunał, prawo konkurencji Unii opiera się bowiem na zasadzie odpowiedzialności osobistej podmiotu gospodarczego, który popełnił naruszenie. Jeśli spółka dominująca jest częścią tego podmiotu gospodarczego, to spółka ta uważana jest za odpowiedzialną solidarnie, wraz z innymi podmiotami prawa tworzącymi daną jednostkę, za naruszenie prawa konkurencji. Nawet jeśli spółka dominująca nie bierze bowiem bezpośredniego udziału w naruszeniu, to w takiej sytuacji wywiera decydujący wpływ na spółkę lub spółki zależne uczestniczące w naruszeniu. W tym kontekście nie można zatem uważać odpowiedzialności spółki dominującej za odpowiedzialność niezależną od winy (ww. w pkt 41 wyrok z dnia 10 września 2009 r. w sprawie Akzo Nobel i in. przeciwko Komisji, pkt 77). We wskazanej sytuacji spółka dominująca skazywana jest za naruszenie, którego miała dopuścić się sama (ww. w pkt 40 wyrok w sprawie Metsä-Serla i in. przeciwko Komisji, pkt 34; ww. w pkt 45 wyrok w sprawie Schunk Kohlenstoff-Technik i in. przeciwko Komisji, pkt 74).

53 Z powyższych rozważań wynika, że skarżąca błędnie utrzymuje, iż zaskarżona decyzja narusza zasadę nullum crimen, nulla poena sine lege, zasadę pewności prawa i zasadę indywidualizacji kar. Analizowaną część zarzutu pierwszego należy zatem oddalić.

W przedmiocie części drugiej, dotyczącej okoliczności, że warunki, w jakich przesłuchiwana była skarżąca, naruszają prawo do sprawiedliwego procesu przewidziane w art. 6 EKPC i w art. 41 i 47 karty praw podstawowych, a także wymóg bezstronności

54 W ramach badanej części zarzutu pierwszego skarżąca utrzymuje zasadniczo, że Komisja naruszyła jej prawo do sprawiedliwego procesu. Skarżąca nie została bowiem wysłuchana przez „jej sędziów", gdyż żaden z członków kolegium Komisji nie uczestniczył w przesłuchaniu. Ponadto nie spełniono wymogu bezstronności postępowania, zarówno w znaczeniu obiektywnym, jak i subiektywnym.

55 Komisja odpowiada, że nie jest ona sądem. Okoliczność, że żaden z jej członków nie uczestniczył w przesłuchaniu, nie ma żadnego wpływu na prawidłowość postępowania, które jest postępowaniem administracyjnym. Co się tyczy argumentu dotyczącego naruszenia wymogu bezstronności, Komisja podnosi, że jest on bez znaczenia, gdyż oparty jest na postulacie, aby była ona organem sądowym. Ponadto instytucja ta twierdzi, że spełniła wskazany wymóg, nie negując wcale okoliczności, że jest nim objęta.

56 Przede wszystkim należy oddalić argumentację dotyczącą okoliczności, że prawo skarżącej do sprawiedliwego procesu zostało naruszone ze względu na to, że nie została wysłuchana przez „jej sędziów".

57 Argumentacja ta opiera się bowiem na założeniu, że Komisja jest sądem w rozumieniu art. 6 EKPC i art. 47 karty praw podstawowych. Tymczasem zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Komisja nie jest sądem w rozumieniu tych postanowień (wyrok Trybunału z dnia 29 października 1980 r. w sprawach połączonych od 209/78 do 215/78 i 218/78 Van Landewyck i in. przeciwko Komisji, Rec. s. 3125, pkt 81; wyrok Sądu z dnia 14 maja 1998 r. w sprawie T-348/94 Enso Española przeciwko Komisji, Rec. s. II-1875, pkt 56; ww. w pkt 45 wyrok w sprawie Lafarge przeciwko Komisji, pkt 38).

58 Ponadto, odnosząc się bardziej konkretnie do okoliczności, że żaden z członków kolegium Komisji nie uczestniczył w przesłuchaniu skarżącej, należy stwierdzić, iż okoliczność ta nie może podważać prawidłowości postępowania administracyjnego przed Komisją.

59 Tak więc w sprawie, w której strona skarżąca powoływała się właśnie na brak uczestnictwa członków Komisji w jej przesłuchaniu, Trybunał orzekł, że w postępowaniu administracyjnym w dziedzinie konkurencji nic nie stoi na przeszkodzie, aby członkowie Komisji odpowiedzialni za podejmowanie decyzji nakładających grzywny byli informowani o wynikach przesłuchania przez osoby, które Komisja upoważniła do przeprowadzenia przesłuchania (wyrok Trybunału z dnia 15 lipca 1970 r. w sprawie 44/69 Buchler przeciwko Komisji, Rec. s. 733, pkt 19–23).

60 Rozwiązanie to, oparte nie na sądowym, lecz na administracyjnym charakterze postępowania przed Komisją zastosowano w kontekście rozporządzenia Komisji nr 99/63/EWG z dnia 25 lipca 1963 r. w sprawie przesłuchań przewidzianych w art. 19 ust. 1 i 2 rozporządzenia nr 17 (Dz.U. L 127, s. 2268), a ściślej w kontekście art. 9 ust. 1 tego aktu. Znajduje ono zastosowanie także w kontekście rozporządzenia Komisji (WE) nr 773/2004 z dnia 7 kwietnia 2004 r. odnoszącego się do prowadzenia przez Komisję postępowań zgodnie z art. [101 TFUE] i [102 TFUE] (Dz.U. L 123, s. 18), a ściślej w kontekście jego art. 14 ust. 1.

61 Z powyższych rozważań wynika, że argument dotyczący naruszenia prawa do sprawiedliwego procesu polegającego na tym, że skarżąca „nie została wysłuchana przez jej sędziów", nie jest zasadny.

62 Należy następnie zbadać argumentację skarżącej, według której wymóg bezstronności postępowania, zarówno w znaczeniu obiektywnym, jak i subiektywnym, nie został spełniony.

63 W pierwszej kolejności skarżąca podnosi, że Komisja naruszyła wymóg bezstronności w znaczeniu obiektywnym, kumulując funkcje prowadzenia dochodzenia i wymierzania sankcji.

64 Należy jednak zaznaczyć, że argument ten, podobnie jak dokonane przez skarżącą w tym kontekście odesłanie do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 11 czerwca 2009 r. w sprawie Dubus S.A. przeciwko Francji, nr 5242/04, ponownie oparte jest na błędnym założeniu, że Komisja jest sądem w rozumieniu art. 6 EKPC i art. 47 karty podstawowych praw.

65 Z pewnością, jak sama zresztą przyznała Komisja, w postępowaniu administracyjnym instytucja ta jest zobowiązana przestrzegać ogólnych zasad prawa Unii (zob. wyrok Sądu z dnia 15 marca 2000 r. w sprawach połączonych T-25/95, T-26/95, od T-30/95 do T-32/95, od T-34/95 do T-39/95, od

T-42/95 do T-46/95, T-48/95, od T-50/95 do T-65/95, od T-68/95 do T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 i T-104/95 Cimenteries CBR i in. przeciwko Komisji, Rec. s. II-491, pkt 718 i przytoczone tam orzecznictwo), do których należy prawo do rzetelnego procesu wyrażone w art. 6 EKPC i w art. 47 karty praw podstawowych i którego wyrazem jest naruszony zdaniem skarżącej wymóg bezstronności.

66 Jednakże okoliczność, że Komisja, będąca organem administracyjnym, pełni jednocześnie funkcje w zakresie prowadzenia postępowania dowodowego i wymierzania sankcji za naruszenia art. 101 TFUE, nie stanowi naruszenia rzeczonego wymogu bezstronności, ponieważ jej decyzje podlegają kontroli sądu Unii (zob. podobnie ww. w pkt 57 wyrok Sądu w sprawie Enso Española przeciwko Komisji, pkt 56–64; wyrok Sądu z dnia 11 marca 1999 r. w sprawie T-156/94 Aristrain przeciwko Komisji, Rec. s. II-645, pkt 102, 103).

67 Okoliczność, że zaskarżoną decyzję wydano po stwierdzeniu przez sąd Unii nieważności pierwszej decyzji, nie podważa wcale zasadności tej oceny.

68 W drugiej kolejności skarżąca podnosi, że Komisja naruszyła wymóg bezstronności w znaczeniu subiektywnym, o czym świadczy jej zachowanie i oświadczenia składane przed postępowaniem, które doprowadziło do wydania zaskarżonej decyzji, a także w trakcie tego postępowania.

69 Skarżąca powołuje się, po pierwsze, na pewne oświadczenia członka Komisji odpowiedzialnego za politykę konkurencji, odnoszące się do spraw „ponownego wydania" decyzji, których nieważność stwierdzono ze względów proceduralnych, a po drugie, na pewne sformułowania użyte przez Komisję w zaskarżonej decyzji, z których wynika, że decyzja ta nie stanowi dla Komisji „formalności administracyjnej", której niekorzystne następstwa dla skarżącej nie budzą żadnych wątpliwości.

70 Mówiąc ściślej, jeszcze przed wszczęciem obecnego postępowania członek Komisji odpowiedzialny za politykę konkurencji nie ukrywał w komunikatach prasowych dotyczących wcześniejszych spraw „ponownego wydania" decyzji, jak Komisja zamierza potraktować przedsiębiorstwa, których prawa zostały naruszone, a naruszenie to potwierdził sąd Unii. Rzeczony członek Komisji wskazał, że „przedsiębiorstwa mogą zatem mieć pewność, że nie unikną – ze względów proceduralnych – grzywien nakładanych w sprawach karteli" i że „Komisja wysyła jasny sygnał, że uczestnicy kartelu nie mogą uniknąć grzywien ze względów proceduralnych".

71 Ponadto sformułowania, jakimi posłużyła się Komisja dla oznaczenia niniejszego postępowania, nie pozostawiają raczej wątpliwości co do głównego celu i przewidywanego wyniku postępowania. W komunikacie prasowym dotyczącym zaskarżonej decyzji Komisja wskazała bowiem, że „ponownie wydała" decyzję w sprawie skarżącej, zaś w zaskarżonej decyzji opisała niniejsze postępowanie po prostu jako „ponowne podjęcie" pierwotnego postępowania, a nie jako „nowe postępowanie.

72 Wreszcie przedmiotem drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów było – jak przyznaje sama Komisja – poinformowanie skarżącej o nowym zarzucie dotyczącym jej osobistego uczestnictwa. W tym względzie okoliczność, że Komisja jest najwyraźniej zaskoczona tym, że skarżąca „wykorzystała" to postępowanie do ustosunkowania się do pierwszego zarzutu dotyczącego jej roli spółki dominującej, świadczy o tym, że niniejsze postępowanie stanowi dla Komisji jedynie „zwykłą formalność administracyjną".

73 Należy zaznaczyć, że twierdzenie Komisji, z którego wynika, że jest ona zdeterminowana w swym dążeniu, aby członkowie wymierzonych przeciwko konkurencji karteli nie unikali ze względów proceduralnych sankcji przewidzianych w prawie Unii, nie świadczy wcale o stronniczości, ale stanowi po prostu potwierdzenie istnienia jednoznacznej woli, w pełni zgodnej z realizacją powierzonych Komisji zadań, usunięcia w każdym konkretnym przypadku stwierdzonych uchybień proceduralnych, tak aby skuteczność prawa konkurencji Unii nie uległa osłabieniu.

74 Co więcej, nie sposób doszukiwać się stronniczości w okoliczności, że Komisja ponownie podjęła postępowanie w stadium, w którym stwierdzona została niezgodność z prawem. W tym względzie z orzecznictwa wynika, że stwierdzenie nieważności aktu Unii nie musi wywierać wpływu na ważność jego aktów przygotowawczych (zob. wyrok Trybunału z dnia 12 listopada 1998 r. w sprawie C-415/96 Hiszpania przeciwko Komisji, Rec. s. I-6993, pkt 32 i przytoczone tam orzecznictwo), ponieważ postępowanie mające na celu zastąpienie aktu, którego nieważność stwierdzono, może co do zasady zostać podjęte na nowo dokładnie od tego momentu, w którym wystąpiła niezgodność z prawem (wyrok Trybunału z dnia 15 października 2002 r. w sprawach połączonych C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, od C-250/99 P do C-252/99 P i C-254/99 P Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-8375, pkt 73).

75 W niniejszej sprawie niezgodność z prawem była wynikiem rozbieżności między decyzją 2004/337 a pierwszym pismem w sprawie przedstawienia zarzutów, jako że w decyzji tej stwierdzono po raz pierwszy, że skarżąca ponosi odpowiedzialność za naruszenie również jako jego bezpośredni sprawca. Kierując do skarżącej nowe pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, w którym Komisja postawiła skarżącej taki właśnie zarzut, instytucja ta usunęła stwierdzoną przez Trybunał niezgodność z prawem.

76 Okoliczność, że w angielskiej wersji komunikatu prasowego dotyczącego zaskarżonej decyzji Komisja wskazała, że „ponownie wydała" decyzję – przy czym w wersji francuskiej wspomniano o „wydaniu nowej decyzji" – nie dowodzi wcale, że Komisja była stronnicza wobec skarżącej w postępowaniu, które doprowadziło do wydania tej decyzji.

77 Skarżąca nie wykazała wcale, że Komisja postrzegała ponowne podjęcie postępowania jako „zwykłą formalność administracyjną" w tym sensie, że instytucja ta nie przywiązywała żadnej wagi do dowodów przedstawionych przez skarżącą w tym postępowaniu. Wręcz przeciwnie Komisja wydała zaskarżoną decyzję, w której zmniejszono także kwotę grzywny nałożonej na skarżącą, najwyraźniej po przeprowadzeniu kontradyktoryjnego postępowania i po zbadaniu dowodów przedstawionych przez skarżącą.

78 Dodatkowo, w zakresie, w jakim skarżąca zmierza do wykazania rzekomego uprzedzenia Komisji względem niej, należy przypomnieć, że istnienie naruszenia winno być oceniane wyłącznie na podstawie dowodów zgromadzonych przez Komisję. Tak więc w sytuacji gdy zaistnienie naruszenia zostanie rzeczywiście udowodnione w wyniku przeprowadzenia postępowania administracyjnego, dowód przedwczesnego okazania przez Komisję, w trakcie tego postępowania, jej przeświadczenia o tym, że rzeczone naruszenie zaistniało, nie może pozbawić prawdziwości samego dowodu naruszenia. Jedyną kwestią, jaka ma tu znaczenie, jest w istocie kwestia, czy dowód naruszenia został dostarczony (ww. w pkt 65 wyrok Sądu w sprawie Cimenteries CBR i in. przeciwko Komisji, pkt 726; wyrok Sądu z dnia 5 kwietnia 2006 r. w sprawie T-279/02 Degussa przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-879, pkt 414).

79 Z powyższych rozważań wynika, że argument dotyczący naruszenia wymogu bezstronności należy oddalić.

80 Ponieważ żadna z części pierwszego zarzutu nieważności nie jest zasadna, zarzut ten należy oddalić.

81 Co się tyczy dalszego badania niniejszej skargi, należy stwierdzić, że zarzut drugi, oparty na naruszeniu reguł przedawnienia w dziedzinie nakładania sankcji, z definicji może dotyczyć jedynie nałożenia grzywny, a nie samego stwierdzenia naruszenia (zob. podobnie wyroki Sądu: z dnia 6 października 2005 r. w sprawach połączonych T-22/02 i T-23/02 Sumitomo Chemical i Sumika Fine Chemicals przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-4065, pkt 40–64; z dnia 16 listopada 2006 r. w sprawie T-120/04 Peróxidos Orgánicos przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-4441, pkt 18). Zarzut drugi zostanie zatem zbadany po zarzutach zmierzających do podważenia zgodności z prawem zaskarżonej decyzji w odniesieniu do stwierdzenia naruszenia.

82 W tym stanie rzeczy badanie niniejszej skargi należy kontynuować, poczynając od zarzutu trzeciego.

W przedmiocie zarzutu trzeciego, dotyczącego naruszenia zasady równego traktowania

83 Skarżąca utrzymuje, że w zaskarżonej decyzji została potraktowana nierówno względem spółki Stora. Stora, będąca – podobnie jak skarżąca – spółką dominującą spółki zależnej, która uczestniczyła w naruszeniu, w odróżnieniu od skarżącej, nie została ukarana jako spółka dominująca, chociaż w czasie, gdy wystosowano pierwsze pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, inaczej niż skarżąca, w dalszym ciągu była ona mniejszościowym akcjonariuszem swej byłej spółki zależnej i pozostawała jednym ze światowych potentatów na rynku papieru.

84 Komisja zwraca uwagę, że w czasie wydania decyzji 2004/337 Stora znajdowała się w sytuacji odmiennej od sytuacji skarżącej. Nawet jeśli tak było, to przedsiębiorstwo nie może uniknąć odpowiedzialności w dziedzinie prawa konkurencji ze względu na sam fakt, że inne przedsiębiorstwa potraktowano odmiennie. Wreszcie po zidentyfikowaniu przedsiębiorstw, które popełniły naruszenie, Komisji przysługują uprawnienia dyskrecjonalne w zakresie wyboru adresata decyzji i dłużnika grzywny.

85 W świetle orzecznictwa zasada równego traktowania wymaga, aby podobne sytuacje nie były traktowane w sposób odmienny, a sytuacje odmienne nie były traktowane jednakowo, chyba że odmienne traktowanie jest obiektywnie uzasadnione (wyrok Trybunału z dnia 13 grudnia 1984 r. w sprawie 106/83 Sermide, Rec. s. 4209, pkt 28; wyrok Sądu z dnia 14 maja 1998 r. w sprawie T-311/94 BPB de Eendracht przeciwko Komisji, Rec. s. II-1129, pkt 309).

86 Należy na wstępie stwierdzić, iż wbrew temu, co twierdzi skarżąca, Stora i skarżąca nie znajdowały się w porównywalnych sytuacjach.

87 I tak, chociaż obie te spółki były wprawdzie spółkami dominującymi spółek zależnych uczestniczących w naruszeniu i z tego tytułu stały się one adresatami pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, to jednak tylko w wypadku grupy Bolloré Komisja stwierdziła, że spółka dominująca jest odpowiedzialna za naruszenie również jako bezpośredni sprawca. Tak więc w motywie 355 decyzji 2004/337, a następnie w motywie 376 zaskarżonej decyzji, Komisja wskazała wyraźnie, iż istnieją dowody świadczące o bezpośrednim uczestnictwie skarżącej w naruszeniu.

88 Te wskazane przez Komisję okoliczności mogły tylko przyczynić się do wzmocnienia dowodu decydującego wpływu skarżącej na jej spółkę zależną w okresie naruszenia, a zatem jej odpowiedzialności jako spółki dominującej, podczas gdy w wypadku spółki Stora, przeciwnie, Komisja wskazała w motywie 360 decyzji 2004/337, a następnie motywie 31 zaskarżonej decyzji, że działalność grupy Stora w dziedzinie papieru samokopiującego wykonywana była „bezpośrednio" przez jej spółkę zależną Stora Feldmühle AG aż do końca 1992 r., zaś od 1993 r. działalność ta skupiona została w nowej spółce zależnej spółki zależnej Stora Feldmühle AG.

89 Wskazane ustalenia Komisji stanowią wystarczający dowód na to, że spółki dominujące grup Stora i Bolloré nie znajdowały się w porównywalnych sytuacjach w trakcie okresu naruszenia, wobec czego przypisanie odpowiedzialności za naruszenie skarżącej, jako spółce dominującej, mimo że Stora nie została ostatecznie ukarana z tego tytułu, nie stanowi naruszenia zasady równego traktowania.

90 Co się tyczy okoliczności, że po okresie naruszenia, przeciwnie do skarżącej, Stora w dalszym ciągu była akcjonariuszem swej byłej spółki zależnej i pozostawała aktywna na światowym rynku papieru, okoliczności te nie podważają w żaden sposób ustaleń przedstawionych w punkcie poprzednim.

91 Poza wystarczającymi rozważaniami, które przedstawiono powyżej, należy zaznaczyć, że w wypadku grupy Bolloré spółka zależna zaangażowana w naruszenie (Copigraph) zaprzestała wszelkiej działalności w grudniu 1999 r., kiedy to wydano decyzję 2004/337, wobec czego było mało prawdopodobne, że

będzie ona w stanie zapłacić jakąkolwiek grzywnę. Z kolei spółka zależna spółki Stora, sprzedana w międzyczasie grupie Mitsubishi, w chwili wydania decyzji 2004/337 nadal prowadziła działalność w pełnym zakresie.

92 Chociaż wskazane fakty z pewnością nie wyjaśniają same w sobie, dlaczego Stora nie została ukarana w 2001 r. jako spółka dominująca, podczas gdy na skarżącą nałożono sankcje, to jednak ukazują one kontekst, w jakim wydano decyzję 2004/337 i konkretną konieczność ukarania przez Komisję spółki dominującej zamiast jej spółki zależnej, która nie prowadziła już wtedy działalności, dla zapewnienia skuteczności decyzji i odstraszającego charakteru tego aktu względem skarżącej, podczas gdy w wypadku spółki Stora te same cele mogły zostać osiągnięte na poziomie spółki zależnej.

93 W każdym razie należy wreszcie przypomnieć, że w sytuacji gdy przedsiębiorstwo naruszyło swym zachowaniem art. 101 TFUE, nie może ono uniknąć wszelkich sankcji ze względu na to, że na inny podmiot gospodarczy grzywna nie została nałożona, nawet jeśli, tak jak w niniejszym przypadku, sąd Unii nie miał sposobności wypowiedzenia się na temat sytuacji tego innego podmiotu (wyrok Trybunału z dnia 31 marca 1993 r. w sprawach połączonych C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 i od C-25/85 do C-129/85 Ahlström Osakeyhtiö i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-1307, pkt 197; wyroki Sądu: z dnia 5 grudnia 2006 r. w sprawie T-303/02 Westfalen Gassen Nederland przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-4567, pkt 141; z dnia 1 lipca 2008 r. w sprawie T-276/04 Compagnie maritime belge przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-1277, pkt 94).

94 W świetle powyższych rozważań rozpatrywany zarzut należy oddalić.

W przedmiocie zarzutu czwartego, dotyczącego naruszenia rozsądnego terminu i braku możliwości obrony ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów

95 Skarżąca zarzuca Komisji, że instytucja ta doręczyła jej drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów w nieracjonalnie długim terminie, a mianowicie ponad czternaście lat po zaistnieniu faktów. Opóźnienie to jest wynikiem okoliczności, że Komisja dążyła usilnie do utrzymania w mocy pierwszej decyzji, której nieważność stwierdził potem Trybunał.

96 Upływ czasu od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów uniemożliwił skarżącej obronę przed zarzutem dotyczącym jej odpowiedzialności jako spółki dominującej Copigraph. Obecnie skarżąca powinna bowiem po raz pierwszy podjąć obronę przed zarzutem dotyczącym prawdziwości faktów zarzucanych Copigraph, do których to faktów nie musiała ustosunkowywać się w pierwotnym postępowaniu i w odniesieniu do których nie była w każdym razie w stanie bronić się w ramach rzeczonego postępowania.

97 Wskazany upływ czasu uniemożliwił również skarżącej obronę przed zarzutem dotyczącym jej osobistego uczestnictwa w naruszeniu.

98 Komisja utrzymuje, że przebieg postępowania w niniejszej sprawie świadczy o tym, że omawiany termin nie był wcale nieracjonalnie długi. Komisja przypomina, że w odniesieniu do nakładania grzywien zasada rozsądnego terminu urzeczywistniana jest przez przepisy dotyczące przedawnienia.

99 Powołując się na termin czternastu lat, skarżąca nie uwzględniła pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów ani decyzji 2004/337. Poza tym nie można tu brać pod uwagę czasu trwania postępowania przed sądem Unii. Co się tyczy okoliczności, że Komisja „dążyła usilnie" do utrzymania w mocy decyzji 2004/337, nie można z niej czynić zarzutu pod adresem Komisji.

100 Jeśli chodzi o twierdzenie, że upływ czasu między zakończeniem naruszenia a drugim pismem w sprawie przedstawienia zarzutów miał wpływ na prawo skarżącej do obrony, to twierdzenia tego nie udowodniono.

101 W odniesieniu do kwestii odpowiedzialności skarżącej jako spółki dominującej Copigraph drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów nie różni się od pierwszego. Skarżąca była w stanie zapewnić sobie obronę przed tym zarzutem w 2000 r. i zakwestionować zaistnienie faktów, gdyby miała taką wolę. Okoliczność, że tego nie uczyniła, jest wynikiem jej swobodnego wyboru w zakresie sposobu prowadzenia obrony. Co się tyczy okoliczności, że skarżąca nie uczestniczyła w postępowaniu od początku, Komisja przypomina, że kontradyktoryjną fazę postępowania rozpoczyna pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, które nie może być przedmiotem kontroli ze strony przedsiębiorstw, i że sposób, w jaki Komisja prowadzi dochodzenie nie może zależeć od okoliczności właściwych dla każdego z przedsiębiorstw. Ponadto w skardze na decyzję 2004/337 skarżąca wykazała, że jest zdolna do obrony merytorycznej.

102 Co się tyczy odpowiedzialności skarżącej za jej osobiste uczestnictwo w naruszeniu, Komisja także uważa, że brak możliwości prowadzenia przez skarżącą obrony nie został udowodniony. Okoliczności faktyczne przedstawione w zaskarżonej decyzji były takie same jak okoliczności przedstawione w decyzji 2004/337 i były one skarżącej znane. Pomimo poinformowania skarżącej o jej odpowiedzialności zarówno jako spółki dominującej, jak i jako podmiotu zatrudniającego osoby, które uczestniczyły w spotkaniach kartelu, skarżąca nie zakwestionowała nigdy zaistnienia faktów w czasie, gdy osoby te były jeszcze jej pracownikami, ale podniosła swój argument dopiero po ich odejściu.

103 Należy przypomnieć, że zgodnie z zasadą rozsądnego terminu stanowiącą zasadę ogólną prawa Unii i wyrażoną w art. 47 ust. 2 karty praw podstawowych, w postępowaniu administracyjnym Komisja zobowiązana jest do zachowania rozsądnych terminów (zob. podobnie ww. w pkt 74 wyrok z dnia 15 października 2002 r. w sprawach połączonych Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko Komisji, pkt 187; wyrok Sądu z dnia 30 września 2003 r. w sprawie T-196/01 Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis przeciwko Komisji, Rec. s. II-3987, pkt 229).

104 Z utrwalonego orzecznictwa wynika w tym względzie, że rozsądny charakter czasu trwania postępowania administracyjnego należy oceniać na podstawie konkretnych okoliczności każdej sprawy, a w szczególności na podstawie kontekstu, w jaki się wpisuje, różnych przeprowadzonych etapów postępowania, stopnia złożoności sprawy, a także jej wagi dla różnych zainteresowanych stron (ww. w pkt 74 wyrok z dnia 15 października 2002 r. w sprawach połączonych Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko Komisji, pkt 187; wyrok Sądu z dnia 16 września 1999 r. w sprawie T-182/96 Partex przeciwko Komisji, Rec. s. II-2673, pkt 177; ww. w pkt 103 wyrok w sprawie Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis przeciwko Komisji, pkt 230).

105 Ponadto należy przypomnieć, że przekroczenie rozsądnego terminu – przy założeniu, że zostanie ono wykazane – nie uzasadnia koniecznie stwierdzenia nieważności decyzji. Co się tyczy stosowania reguł konkurencji, przekroczenie rozsądnego terminu może w istocie stanowić podstawę stwierdzenia nieważności jedynie w przypadku decyzji stwierdzającej naruszenia, o ile zostanie wykazane, że pogwałcenie tej zasady naruszyło prawo zainteresowanych przedsiębiorstw do obrony. Z wyjątkiem tej szczególnej sytuacji nieprzestrzeganie obowiązku wydania decyzji w rozsądnym terminie pozostaje bez wpływu na ważność postępowania administracyjnego prowadzonego na podstawie rozporządzenia nr 17 i rozporządzenia nr 1/2003 (wyroki Trybunału: z dnia 17 grudnia 1998 r. w sprawie C-185/95 P Baustahlgewebe przeciwko Komisji, Rec. s. I-8417, pkt 49; z dnia 21 września 2006 r. w sprawie C-113/04 P Technische Unie przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8831, pkt 47, 48; wyrok Sądu z dnia 18 czerwca 2008 r. w sprawie T-410/03 Hoechst przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-881, pkt 227; zob. także opinia rzecznika generalnego J. Kokott przedstawiona w postępowaniu, w którym zapadł wyrok Trybunału z dnia 25 września 2011 r. w sprawie C-110/10 P Solvay przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-10439, pkt 95–106).

106 W niniejszej sprawie skarżąca podnosi zasadniczo, że kierując do niej drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów ponad czternaście lat po zakończeniu objętego dochodzeniem naruszenia, Komisja naruszyła rozsądny termin oraz prawo skarżącej do obrony. Wobec tak opóźnionego wystosowania tego pisma skarżąca została bowiem pozbawiona konkretnej możliwości obrony,

zarówno jako spółka dominująca Copigraph, jak również jako bezpośredni sprawca naruszenia. Skarżąca zwraca uwagę, że długość postępowania wynika zasadniczo z faktu, że w grudniu 2001 r. Komisja wydała i usiłowała utrzymać mocy, mimo wniesionej przez skarżącą skargi, decyzję, której nieważność stwierdził potem Trybunał ww. w pkt 13 wyrokiem w sprawie PAK, ze względu na naruszenie jej prawa do obrony.

107 Co się tyczy kwestii, czy w niniejszej sprawie rozsądny termin został zachowany, należy przede wszystkim przypomnieć, że rozsądny charakter czasu trwania postępowania administracyjnego należy oceniać na podstawie kontekstu, w jaki się wpisuje, i różnych przeprowadzonych etapów postępowania (zob. orzecznictwo przytoczone w pkt 104 powyżej). Samo wzięcie pod uwagę czternastoletniego terminu, na który powołuje się skarżąca, w oderwaniu od kontekstu różnych etapów postępowania, nie umożliwia odpowiedzi na pytanie, czy Komisja spełniła wymóg zachowania rozsądnego terminu.

108 W niniejszej sprawie pierwsze pismo w sprawie przedstawienia zarzutów zostało skierowane do skarżącej w dniu 26 lipca 2000 r., czyli cztery lata i dziesięć miesięcy po zakończeniu naruszenia, a tym samym trzy lata i sześć miesięcy po wszczęciu dochodzenia, co nastąpiło w styczniu 1997 r. Jeśli chodzi o decyzję 2004/337, to została ona wydana rok i pięć miesięcy po wystosowaniu pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów.

109 Należy stwierdzić, że okresy te nie przekroczyły rozsądnego terminu, zważywszy po pierwsze na znaczną liczbę przedsiębiorstw objętych wstępnymi kontrolami, a następnie postępowaniem kontradyktoryjnym. Poza tym – jak wskazuje Komisja – ani w skardze na decyzję 2004/337, ani w skardze rozpatrywanej obecnie, skarżąca nie twierdzi, że na tym etapie postępowania Komisja naruszyła zasadę rozsądnego terminu.

110 Co najwyżej skarżąca zarzuca Komisji, że instytucja ta zbyt późno zaangażowała ją w postępowanie administracyjne, a mianowicie w chwili, gdy Copigraph została już sprzedana innej grupie kapitałowej. Argument ten zostanie zbadany w pkt 139–154 powyżej.

111 Co się tyczy postępowania sądowego zapoczątkowanego wniesieniem skargi w sprawie T-109/02, należy stwierdzić, że okres, w trakcie którego sąd Unii badał zgodność z prawem decyzji 2004/337, a następnie ważność ww. w pkt 10 wyroku w sprawie Bolloré, nie powinien być brany pod uwagę przy określaniu czasu trwania postępowania przed Komisją (zob. podobnie ww. w pkt 45 wyrok Sądu w sprawach Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko Komisji, pkt 123; wyrok Sądu z dnia 25 czerwca 2010 r. w sprawie T-66/01 Imperial Chemical Industries przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-2631, pkt 102). Poza tym w ww. w pkt 13 wyroku w sprawie PAK (pkt 146–149) Trybunał wyraźnie stwierdził, że długość postępowania przed Sądem nie przekroczyła rozsądnego terminu.

112 W dniu 15 września 2009 r., czyli 12 dni po stwierdzeniu przez Trybunał nieważności decyzji 2004/337 ww. w pkt 13 wyrokiem w sprawie PAK, Komisja skierowała do skarżącej drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów. Zaskarżona decyzja została wydana w dniu 23 czerwca 2010 r., czyli niewiele ponad dziewięć miesięcy po wystosowaniu rzeczonego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów. Także w tym wypadku należy uznać, że czas trwania postępowania administracyjnego prowadzonego przez Komisję po stwierdzeniu nieważności decyzji 2004/337 nie przekroczył rozsądnego terminu.

113 Z powyższych rozważań wynika, że okres czternastu lat, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów da się wyjaśnić następowaniem po sobie kolejnych etapów postępowania, przy czym na żadnym z tych etapów nie przekroczono rozsądnego terminu.

114 Skarżąca utrzymuje jednak, że naruszenie rozsądnego terminu zostało wykazane. Mając bowiem na uwadze prawo każdej osoby do rozpoznania jej sprawy przez instytucje Unii w rozsądnym terminie (art. 47 karty praw podstawowych), Komisja nie powinna była prowadzić dochodzenia przeciwko skarżącej ani obciążać jej zarzutami wytoczonymi ponad czternaście lat po zaistnieniu faktów.

Skarżąca zwraca uwagę, że ten nadzwyczaj długi okres wynika zasadniczo z faktu, że w grudniu 2001 r. Komisja wydała i usiłowała utrzymać mocy, mimo wniesionej przez skarżącą skargi, decyzję, której nieważność stwierdził potem Trybunał ww. w pkt 13 wyrokiem w sprawie PAK, ze względu na naruszenie jej prawa do obrony.

115 Ponieważ w ramach tego argumentu skarżąca próbuje powoływać się na naruszenie rozsądnego terminu w celu doprowadzenia do stwierdzenia nieważności zaskarżonej decyzji w odniesieniu do kwestii grzywny, nawet w oderwaniu od kwestii, czy naruszenie zostało wykazane, należy przypomnieć, iż zgodnie z orzecznictwem, o ile przekroczenie rozsądnego terminu może uzasadniać pod pewnymi warunkami stwierdzenie nieważności decyzji stwierdzającej naruszenie reguł konkurencji, o tyle nie ma to miejsca wówczas, gdy kwestionowana jest wysokość grzywien nałożonych na podstawie tej decyzji, ponieważ uprawnienie Komisji do nakładania grzywien określone jest w przepisach, które przewidują w tym względzie termin przedawnienia (zob. wyrok Sądu z dnia 19 marca 2003 r. w sprawie T-213/00 CMA CGM i in. przeciwko Komisji, Rec. s. II-913, pkt 321; ww. w pkt 105 wyrok z dnia 18 czerwca 2008 r. w sprawie Hoechst przeciwko Komisji, pkt 220).

116 Rozporządzenie Rady (EWG) nr 2988/74 z dnia 26 listopada 1974 r. dotyczące okresów przedawnień w postępowaniach i wykonywaniu sankcji zgodnie z regułami Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej dotyczącymi transportu i konkurencji (Dz.U. L 319, s. 1), a następnie rozporządzenie nr 1/2003, które zastąpiło je w dziedzinie konkurencji, wprowadziły wyczerpujące unormowanie określające szczegółowo terminy, w których Komisja, nie naruszając podstawowego wymogu pewności prawa, może nakładać grzywny na przedsiębiorstwa, przeciwko którym wszczęto postępowania na podstawie reguł konkurencji Unii. Należy podkreślić w tym względzie, że jeśli chodzi o grzywny nakładane w ramach stosowania reguł konkurencji Unii, to z art. 25 ust. 5 rozporządzenia nr 1/2003 (dawniej art. 3 ust. 3 rozporządzenia nr 2988/74) wynika, że przedawnienie następuje z upływem dziesięciu lat, gdy bieg przedawnienia zostaje przerwany zgodnie z art. 25 ust. 3 rozporządzenia nr 1/2003 (dawniej art. 2 ust. 1 rozporządzenia nr 2988/74), w związku z czym Komisja nie może opóźniać w nieskończoność wydania swojej decyzji w sprawie grzywien, aby nie dopuścić do upływu terminu przedawnienia (ww. w pkt 115 wyrok w sprawie CMA CGM i in. przeciwko Komisji, pkt 324; ww. w pkt 105 wyrok z dnia 18 czerwca 2008 r. w sprawie Hoechst przeciwko Komisji, pkt 223).

117 Ze względu na to unormowanie należy odrzucić wszelkie rozważania dotyczące obowiązku wykonywania przez Komisję uprawnienia do nakładania grzywien w rozsądnym terminie (ww. w pkt 115 wyrok w sprawie CMA CGM i in. przeciwko Komisji, pkt 324; ww. w pkt 105 wyrok z dnia 18 czerwca 2008 r. w sprawie Hoechst przeciwko Komisji, pkt 224; zob. także podobnie wyrok Trybunału z dnia 14 lipca 1972 r. w sprawie 52/69 Geigy przeciwko Komisji, Rec. s. 787, pkt 20–22; ww. w pkt 38 wyrok w sprawie Imperial Chemical Industries przeciwko Komisji, pkt 46–49).

118 Wynika stąd, że w zakresie, w jakim skarżąca powołuje się na naruszenie rozsądnego terminu w celu doprowadzenia do stwierdzenia nieważności zaskarżonej decyzji w odniesieniu do kwestii grzywny w oderwaniu od kwestii, czy naruszenie zostało wykazane, żądanie to należy oddalić.

119 W zakresie, w jakim skarżąca powołuje się na naruszenie rozsądnego terminu w celu doprowadzenia do stwierdzenia nieważności zaskarżonej decyzji w odniesieniu do kwestii stwierdzenia naruszenia, nawet w braku naruszenia jej prawa do obrony, należy zaznaczyć, iż zgodnie z utrwalonym orzecznictwem przypomnianym w pkt 105 powyżej, przekroczenie rozsądnego terminu może stanowić podstawę stwierdzenia nieważności jedynie w przypadku decyzji stwierdzającej naruszenia wspólnotowego prawa konkurencji, o ile zostanie wykazane, że pogwałcenie tej zasady naruszyło prawo zainteresowanych przedsiębiorstw do obrony. Z wyjątkiem tej szczególnej sytuacji nieprzestrzeganie obowiązku wydania decyzji w rozsądnym terminie pozostaje bez wpływu na ważność postępowania administracyjnego prowadzonego na podstawie rozporządzenia nr 17 i rozporządzenia nr 1/2003.

120 Następnie, co się tyczy stawianego Komisji zarzutu, że usilnie dążyła ona do utrzymania w mocy decyzji 2004/337 pomimo wniesienia skargi na tę decyzję, należy przypomnieć, po pierwsze, że zgodnie z art. 278 TFUE „[s]kargi wniesione do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej nie mają skutku

zawieszającego", a po drugie, że akty prawne wywołują skutki prawne do czasu ich uchylenia albo też stwierdzenia ich nieważności (zob. podobnie wyroki Trybunału: z dnia 8 lipca 1999 r. w sprawie C-227/92 P Hoechst przeciwko Komisji, Rec. s. I-4443, pkt 69; z dnia 12 lutego 2008 r. w sprawie C-199/06 CELF i Ministre de la Culture et de la Communication, Zb.Orz. s. I-469, pkt 60).

121 Co się tyczy zakwestionowania prawa Komisji do ponownego podjęcia postępowania administracyjnego po stwierdzeniu nieważności decyzji 2004/337 ww. w pkt 13 wyrokiem w sprawie PAK, należy przypomnieć, że zgodnie z art. 266 TFUE instytucja, która przyjęła akt, w odniesieniu do którego wydano orzeczenie o nieważności, zobowiązana jest do podjęcia środków, które zapewnią wykonanie wyroku stwierdzającego nieważność.

122 W ww. w pkt 13 wyroku w sprawie PAK, wskazawszy, że ważne jest, aby pismo w sprawie przedstawienia zarzutów określało, w jakim charakterze występuje przedsiębiorstwo, któremu przypisuje się zarzucane czyny (pkt 39 wyroku), Trybunał orzekł, że skarżąca nie mogła przewidzieć na podstawie treści pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, że Komisja zamierzała przypisać jej naruszenie w decyzji 2004/337 również z uwagi na jej osobisty i bezpośredni udział w działaniach kartelu (pkt 40 wyroku).

123 Trybunał nie rozstrzygnął kwestii, czy skarżąca nie miała odtąd możliwości obrony. Stwierdził on jedynie, że fakt, iż Komisja uznała w zaskarżonej decyzji, że skarżąca ponosi odpowiedzialność z tytułu swojego udziału w charakterze spółki dominującej Copigraph, poza osobistym udziałem tej spółki dominującej, nie wyklucza możliwości, że wspomniana decyzja opiera się na zachowaniach, w przedmiocie których skarżąca nie była w stanie zaprezentować swej obrony (pkt 44 wyroku).

124 Z powyższego wynika, że żadne z przytoczonych wyżej ustaleń Trybunału nie zabrania Komisji skierowania do skarżącej – w ramach środków służących wykonaniu ww. w pkt 13 wyroku w sprawie PAK – nowego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, zarzucającego skarżącej już nie tylko odpowiedzialność z tytułu udziału w naruszeniu w charakterze spółki dominującej Copigraph, ale także w charakterze bezpośredniego sprawcy.

125 Postępując w ten sposób, Komisja nie próbowała – wbrew temu, co twierdzi skarżąca – usunąć stwierdzonego przez Trybunał naruszenia prawa do obrony poprzez przyjęcie środka w czystej formie.

126 Przeciwnie, informując skarżącą w drugim piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów o pociągnięciu jej do odpowiedzialności nie tylko w charakterze spółki dominującej Copigraph, ale także w charakterze bezpośredniego sprawcy, Komisja wykonała ww. w pkt 13 wyrok w sprawie PAK dzięki wszczęciu nowego postępowania kontradyktoryjnego, które stwarzało skarżącej możliwość obrony przed wszystkimi zarzutami.

127 Nasuwa się jednak pytanie, czy skarżąca – jak podniosła w odpowiedzi na drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, a następnie w rozpatrywanej obecnie skardze – została pozbawiona, ze względu na czas, jaki upłynął do chwili wystosowania wskazanego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, możliwości obrony przed zawartymi w tym piśmie zarzutami.

128 W takiej sytuacji, której zaistnienie skarżąca zobowiązana jest udowodnić (zob. podobnie ww. w pkt 105 wyrok w sprawie Technische Unie przeciwko Komisji, pkt 61), należałoby bowiem uznać, że zaskarżoną decyzję wydano z naruszeniem prawa skarżącej do obrony.

129 Należy zatem zbadać argument skarżącej dotyczący braku możliwości obrony ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia jej zarzutów dotyczących odpowiedzialności w charakterze spółki dominującej Copigraph, a następnie w odniesieniu do przypisania jej naruszenia jako bezpośredniemu sprawcy.

130 Co się tyczy przede wszystkim przypisania skarżącej naruszenia w charakterze spółki dominującej Copigraph, skarżąca utrzymuje, że nie ma już możliwości obrony przed tym zarzutem. Skoro bowiem zarzuty Komisji dotyczące działań Copigraph zostały zakomunikowane bezpośrednio tej spółce w pierwszym piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów, to sama skarżąca nie miała sposobności ustosunkowania się do nich. Skarżąca broniła się zatem jedynie przed zarzutami dotyczącymi jej własnej odpowiedzialności jako spółki dominującej, a mianowicie przed zarzutami dotyczącymi jej zachowania jako podmiotu kontrolującego Copigraph. Tymczasem obecnie skarżąca, będąca jedynym adresatem drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, powinna bronić się także przed zarzutami dotyczącymi działań Copigraph, co jest praktycznie niemożliwe ze względu na upływ czasu.

131 Skarżąca dodaje, że w każdym razie, w pierwszym postępowaniu administracyjnym nie miała ona możliwości obrony przed zarzutami dotyczącymi działań Copigraph, ze względu na brak staranności Komisji w prowadzeniu tego postępowania. Wobec tego, a fortiori, możliwość taka nie istnieje w chwili obecnej.

132 Odnosząc się w pierwszej kolejności do argumentu dotyczącego okoliczności, że w pierwszym postępowaniu administracyjnym skarżąca nie musiała ustosunkowywać się do działań Copigraph, należy przypomnieć, iż pierwsze pismo w sprawie przedstawienia zarzutów zostało doręczone zarówno skarżącej, jak i Copigraph, i że ze względu na fakt, iż spółki te tworzyły jednostkę gospodarczą, działania zarzucane Copigraph były jednocześnie działaniami skarżącej, gdyż tej ostatniej zarzucono naruszenie tak, jak gdyby popełniła je ona sama (zob. pkt 52 powyżej).

133 Okoliczność, że w pierwszym piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów w odrębnych miejscach poruszono kwestię możliwości przypisania skarżącej naruszenia i kwestię opisu samych czynów o znamionach naruszenia, świadczy jedynie o tym, że kwestia możliwości przypisania naruszenia skarżącej wymagała specyficznych wyjaśnień. Jednakże, jak wskazała Komisja, wyjaśnienia te stanowiły jedynie dodatek do opisu czynów o znamionach naruszenia, nie stanowiły natomiast substytutu tego opisu w odniesieniu do spółki dominującej. Tak więc, wbrew twierdzeniom skarżącej, wyjaśnienia te nie stanowiły zrzutu odrębnego od zarzutu, który dotyczyłby jedynie spółki zależnej. Nie uprawniają one skarżącej do wniosku, że opis czynów o znamionach naruszenia nie dotyczył jej samej.

134 Skarżąca podnosi, że stanowisko Komisji „jest szkodliwe, ponieważ nie można logicznie wymagać od spółki, która kwestionuje okoliczność sprawowania przez siebie kontroli nad inną spółką, aby w ramach swej obrony brała na siebie odpowiedzialność za działania tej spółki”.

135 Należy stwierdzić, iż argument ten nie uwzględnia orzecznictwa dotyczącego odpowiedzialności osobistej spółek dominujących w sytuacji, gdy tworzą one jednostkę gospodarczą ze swymi spółkami zależnymi, które to orzecznictwo było już utrwalone w czasie, w którym zaistniały okoliczności sprawy. Co więcej, nic nie stoi na przeszkodzie, aby w ramach obrony powoływać się posiłkowo na argumenty dotyczące braku jedności gospodarczej między spółką dominującą a spółką zależną, poza powoływaniem się na argumenty dotyczące samych czynów o znamionach naruszenia.

136 Należy wreszcie oddalić ten argument w zakresie, w jakim skarżąca sugeruje w nim, że od spółki dominującej, która utrzymuje, że nie sprawuje kontroli nad swą spółką zależną, nie można zgodnie z prawem wymagać, aby dysponowała jednocześnie dowodami, które umożliwią jej obronę przed zarzutami dotyczącymi czynów popełnionych przez jej spółkę zależną.

137 W istocie bowiem, albo rzeczywista kontrola spółki dominującej nad spółką zależną nie istnieje i w takim wypadku kwestia odpowiedzialności spółki dominującej nawet nie powstaje, wobec czego podejmowanie obrony przed zarzutami dotyczącymi działań spółki zależnej nie ma dla spółki dominującej większego znaczenia, albo kontrola taka istnieje i wówczas spółka dominująca jest zobowiązana do zabezpieczenia, czy to w drodze przechowywania w swoich archiwach, czy też przy

użyciu innych środków, dowodów umożliwiających obronę przed pociągnięciem jej do osobistej odpowiedzialności jako spółki dominującej tworzącej jednostkę gospodarczą ze swą spółką zależną (zob. podobnie ww. w pkt 45 wyrok w sprawie Hoechst przeciwko Komisji, pkt 171).

138 Z powyższych rozważań wynika, że argument skarżącej, w myśl którego odnoszące się do czynów o znamionach naruszenia części pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów jej nie dotyczyły, należy oddalić.

139 W drugiej kolejności należy zbadać argument, wedle którego już w pierwszym postępowaniu administracyjnym, ze względu na brak staranności Komisji w prowadzeniu tego postępowania, skarżąca nie miała w każdym razie możliwości obrony w odniesieniu do faktów zarzucanych Copigraph.

140 Skarżąca podnosi, że Komisja zbyt późno zaangażowała ją w to postępowanie administracyjne, gdyż już w listopadzie 1998 r. spółka Copigraph została sprzedana osobie trzeciej wraz ze wszystkimi archiwami, i że spółka ta zaprzestała wszelkiej działalności. Ze względu na tę okoliczność już w pierwszym postępowaniu administracyjnym skarżąca nie miała możliwości bronienia się przed zarzutami dotyczącymi antykonkurencyjnych czynów popełnionych przez Copigraph – a fortiori, możliwość taka nie istnieje także obecnie.

141 Skarżąca zarzuca Komisji, że inaczej niż w przypadku innych ukaranych w tej sprawie przedsiębiorstw, instytucja ta pozostawiła ją w stanie niewiedzy na temat toczącego się postępowania, mimo iż od samego początku dysponowała wszystkimi informacjami na temat powiązań między nią a spółką Copigraph. Ze względu na tę okoliczność skarżąca została potraktowana mniej korzystnie niż inne pociągnięte do odpowiedzialności przedsiębiorstwa.

142 Należy przypomnieć, iż postępowanie administracyjne w dziedzinie konkurencji dzieli się na dwa odrębne, następujące po sobie etapy, z których każdy rządzi się własną logiką wewnętrzną, a mianowicie etap wstępnego dochodzenia i etap kontradyktoryjny. Etap wstępnego dochodzenia, w trakcie którego Komisja wykorzystuje uprawnienia dochodzeniowe przewidziane w rozporządzeniu nr 17, a potem w rozporządzeniu nr 1/2003 i który rozciąga się aż do przedstawienia zarzutów, ma na celu umożliwienie Komisji zebrania wszystkich istotnych informacji potwierdzających – lub nie – istnienie naruszenia reguł konkurencji oraz zajęcie wstępnego stanowiska w przedmiocie kierunku oraz dalszego rozwoju postępowania. Etap kontradyktoryjny natomiast, rozciągający się od przedstawienia zarzutów do wydania ostatecznej decyzji, musi umożliwiać Komisji ostateczne rozstrzygnięcie w przedmiocie zarzucanego naruszenia (zob. podobnie ww. w pkt 74 wyrok Trybunału w sprawie Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko Komisji, pkt 181–183; wyrok Trybunału z dnia z dnia 21 września 2006 r. w sprawie C-105/04 P Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8725, pkt 38; wyrok Sądu z dnia 8 lipca 2008 r. w sprawie T-99/04 AC-Treuhand przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-1501, pkt 47).

143 To właśnie na początku kontradyktoryjnego etapu postępowania administracyjnego zainteresowane przedsiębiorstwo zostaje poinformowane – poprzez pismo w sprawie przedstawienia zarzutów – o wszystkich istotnych okolicznościach, na których opiera się Komisja na tym etapie postępowania, i to właśnie wtedy przedsiębiorstwo to uzyskuje prawo dostępu do akt w celu zagwarantowania mu rzeczywistego korzystania z prawa do obrony (zob. podobnie ww. w pkt 74 wyrok Trybunału w sprawach połączonych Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko Komisji, pkt 315, 316; ww. w pkt 142 wyrok Trybunału w sprawie Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied przeciwko Komisji, pkt 47; wyrok Trybunału z dnia 25 stycznia 2007 r. w sprawie C-407/04 P Dalmine przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-829, pkt 59).

144 Wynika stąd, że celem wstępnego etapu dochodzenia nie jest umożliwienie przedsiębiorstwom obrony, ale umożliwienie Komisji zebrania wszelkich niezbędnych dowodów, przy czym instytucja ta może swobodnie decydować o tym, w jaki sposób prowadzić dochodzenie, oraz pozyskiwać informacje od

przedsiębiorstw, które w jej ocenie dysponują użytecznymi informacjami. W fazie dochodzenia wstępnego Komisja nie ma wcale obowiązku występowania z żądaniami przedstawienia informacji ani zadawania tych samych pytań wszystkim przedsiębiorstwom, które podejrzewa o udział w naruszeniu. Należy bowiem stwierdzić, że taki obowiązek mógłby utrudnić Komisji swobodne działanie w ramach dochodzenia w sprawach konkurencji i mógłby w związku z tym zaszkodzić skuteczności tego dochodzenia (zob. podobnie wyrok Sądu z dnia 8 lipca 2004 r. w sprawie T-48/00 Corus UK przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-2325, pkt 212).

145 Stąd w odniesieniu do dotrzymania rozsądnego terminu Trybunał orzekł zasadniczo, że ocena źródła ewentualnych przeszkód dla skutecznego wykonywania prawa do obrony nie może być ograniczona jedynie do etapu kontradyktoryjnego postępowania administracyjnego, lecz musi obejmować całe postępowanie i odnosić się do łącznego czasu trwania tego postępowania (ww. w pkt 142 wyrok w sprawie Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied przeciwko Komisji, pkt 49, 50; ww. w pkt 105 wyrok w sprawie Technische Unie przeciwko Komisji, pkt 54, 55; wyrok z dnia 29 września 2011 r. w sprawie C-521/09 P Elf Aquitaine przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8947, pkt 118).

146 Podobne rozważania znajdują zastosowanie w odniesieniu do kwestii, czy i w jakim zakresie Komisja ma obowiązek przekazać zainteresowanemu podmiotowi – począwszy od wstępnego etapu dochodzenia – określone informacje na temat przedmiotu i celu dochodzenia, które umożliwią mu zachowanie skuteczności jego prawa do obrony na etapie kontradyktoryjnym (ww. w pkt 145 wyrok w sprawie Elf Aquitaine przeciwko Komisji, pkt 120 i przytoczone tam orzecznictwo).

147 Nie oznacza to jednak, by Komisja była zobowiązana – już od pierwszego działania podjętego wobec danego podmiotu – w każdym przypadku do powiadomienia tego podmiotu o samej możliwości środków dochodzeniowych lub ścigania opartych na unijnym prawie konkurencji (zob. ww. w pkt 145 wyrok w sprawie Elf Aquitaine przeciwko Komisji, pkt 120 i przytoczone tam orzecznictwo).

148 Poza tym Trybunał orzekł już, że zasada odpowiedzialności osobistej nie stoi na przeszkodzie temu, aby Komisja rozważyła najpierw nałożenie sankcji na spółkę będącą sprawcą naruszenia reguł konkurencji przed zbadaniem, czy ewentualnie naruszenie może być przypisane jej spółce dominującej (wyrok Trybunału z dnia 24 września 2009 r. w sprawach połączonych C-125/07 P, C-133/07 P, C-135/07 P i C-137/07 P Erste Group Bank i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8681, pkt 82; ww. w pkt 145 wyrok w sprawie Elf Aquitaine przeciwko Komisji, pkt 121).

149 Jeżeli zatem adresat pisma w sprawie przedstawienia zarzutów jest w stanie należycie przedstawić swoje stanowisko w toku kontradyktoryjnego postępowania administracyjnego co do prawdziwości i znaczenia faktów i okoliczności zarzucanych przez Komisję, nie jest ona co do zasady zobowiązana – wbrew temu, co utrzymuje skarżąca – do skierowania środka dochodzeniowego do tego adresata przed wysłaniem pisma w sprawie przedstawienia zarzutów (ww. w pkt 145 wyrok w sprawie Elf Aquitaine przeciwko Komisji, pkt 122).

150 Wynika stąd, że wbrew temu, co sugeruje skarżąca, Komisja nie miała obowiązku zaangażowania jej w pierwsze postępowanie administracyjne wcześniej, niż to zrobiła.

151 W każdym razie skarżąca, która ma dostęp do akt Komisji, w postępowaniu przed Sądem nie poparła dowodami swego twierdzenia, że od początku postępowania instytucja ta dysponowała wszystkimi informacjami na temat powiązań skarżącej z Copigraph. Zważywszy, że zadaniem Sądu nie jest wyręczanie skarżącej od przeprowadzenia ciążącego na niej dowodu, należy stwierdzić, iż jedynym dowodem, który przedstawiono przed Sądem i który potwierdza, poprzez wskazanie konkretnej daty, informacje Komisji na temat powiązań między Copigraph a skarżącą, nie jest dokument z 1996 r. czy z 1997 r., ale raczej odpowiedź Copigraph z dnia 10 lutego 2000 r. na żądanie przedstawienia informacji z dnia 20 grudnia 1999 r. Wskazane żądanie przedstawienia informacji sporządzono bezpośrednio po otrzymaniu przez Komisję dostarczonej przez AWĘ w piśmie z dnia 9 grudnia

1999 r. informacji, że spółka ta nabyła Copigraph dopiero w listopadzie 1998 r. Komisja zwróciła się zatem wprost do Copigraph o przedstawienie informacji na temat jej działalności przed tym przejęciem. W pierwszym akapicie swej odpowiedzi Copigraph poinformowała Komisję o swych powiązaniach ze skarżącą. Właśnie te dostarczone w lutym 2000 r. informacje, powtórzone prawie dosłownie w pierwszym piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów, skłoniły Komisję do skierowania tego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów do skarżącej, jako spółki dominującej.

152 Argument dotyczący okoliczności, że skarżąca zbyła Copigraph wraz z archiwami tej spółki, wobec czego nie miała już rzekomo środków do obrony, należy oddalić. Z jednej strony bowiem skarżąca była zobowiązana, przy sprzedaży Copigraph, do przechowywania w swoich rejestrach i archiwach, bądź w innej formie – na przykład poprzez zapewnienie sobie prawa dostępu do zbytych archiwów – dokumentów pozwalających na dotarcie do informacji o działalności jej spółki zależnej, w celu posiadania dowodów koniecznych w przypadku postępowań sądowych lub administracyjnych (zob. podobnie ww. w pkt 45 wyrok z dnia 30 września 2009 r. w sprawie Hoechst przeciwko Komisji, pkt 171). Z drugiej strony uwzględnienie tego argumentu skutkowałoby podważeniem prawa Komisji do ścigania spółki dominującej po zbyciu jej spółki zależnej.

153 Z powyższych rozważań wynika, że jeśli skarżąca – jak twierdzi – rzeczywiście nie miała możliwości obrony przed zarzutami postawionymi jej w drugim postępowaniu administracyjnym jako spółce dominującej Copigraph, to niemożność ta w żadnym razie nie jest skutkiem upływu czasu od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, ani uchybień Komisji, ale wynika ona jedynie z okoliczności, które można przypisać wyłącznie skarżącej.

154 Ponadto, w ramach rozważań dodatkowych, należy stwierdzić, iż argument, zgodnie z którym już w pierwszym postępowaniu administracyjnym skarżąca nie miała możliwości obrony przed zarzutami dotyczącymi czynów o znamionach naruszenia, nie jest przekonujący. Skarżąca nie kwestionuje bowiem okoliczności, że argumentu tego nie podniosła w skardze w sprawie T-109/02. Gdyby jednak argument ten miał jakiekolwiek znaczenie, to skarżąca z pewnością nie zrezygnowałaby z powołania się na niego w ramach skargi na decyzję 2004/337. Poza tym, w tej samej skardze skarżąca w rzeczywistości podjęła obronę w odniesieniu do samych zarzucanych czynów o znamionach naruszenia, gdyż zakwestionowała czas trwania naruszenia i podniosła, że Copigraph pełniła w ramach kartelu tylko bierną rolę.

155 Wobec powyższego należy oddalić argument, że ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, w drugim postępowaniu administracyjnym skarżąca nie miała możliwości obrony przed zarzutami stawianymi jej jako spółce dominującej Copigraph.

156 Należy następnie zbadać argument skarżącej, że również w odniesieniu do przypisania jej naruszenia jako bezpośredniemu sprawcy, nie miała ona możliwości obrony ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów.

157 W tym względzie należy przede wszystkim stwierdzić, że informacje zawarte w drugim piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów, na których Komisja oparła się w zaskarżonej decyzji w celu pociągnięcia skarżącej do odpowiedzialności w charakterze bezpośredniego sprawcy, dotyczą wyłącznie uczestnictwa pracowników skarżącej w spotkaniach kartelu (zob. pkt 376 drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów i motyw 377 zaskarżonej decyzji). Jak wynika z motywu 377 zaskarżonej decyzji, stanowisko Komisji nie wynika wcale z okoliczności przystąpienia skarżącej do uczestniczącego w naruszeniu Association of European Manufacturers of Carbonless Paper (stowarzyszenia europejskich producentów papieru samokopiującego).

158 Za dowód bezpośredniego uczestnictwa skarżącej w kartelu Komisja uznała zatem okoliczność, że dwaj jej pracownicy – pan V. (dyrektor należącej do skarżącej fabryki papieru w Thonon-les-Bains i kierownik działu „Papier specjalny”) oraz jego podwładny pan B. (odpowiedzialny za sprzedaż w fabryce papieru w Thonon-les-Bains) – uczestniczyli w spotkaniach kartelu.

159 Należy zaznaczyć, że skarżąca nie zakwestionowała w skardze ani okoliczności, że dwie wskazane osoby są jej pracownikami, ani okoliczności, że osoby te uczestniczyły w spotkaniach kartelu. Rozpatrywana skarga nie zawiera bowiem – ani w treści samej skargi, ani w treści repliki – żadnego zarzutu czy argumentu, który informowałby o uchybieniu Komisji w tym zakresie. Co najwyżej, skarżąca powołała się na rozprawie na zeznania pana B., z których wynika, że był on zatrudniony przez skarżącą dopiero od lutego 1995 r. Należy jednak stwierdzić, iż ten nowy argument, którego zbyt późnego podniesienia nic nie usprawiedliwia, jest niedopuszczalny w świetle art. 48 ust. 2 regulaminu postępowania przed Sądem. Ponadto argument ten nie jest poparty żadnym dowodem pochodzącym z rejestru personelu skarżącej, natomiast przeczy mu treść udzielonej w dniu 10 lutego 2000 r. odpowiedzi Copigraph na żądanie przedstawienia informacji z dnia 20 grudnia 1999 r., z której wynika, że zainteresowany pełnił funkcje związane ze sprzedażą w przedsiębiorstwie skarżącej od 1994 r.

160 Tak więc skarżąca ogranicza się zasadniczo do podniesienia zarzutu naruszenia prawa do obrony opartego na okoliczności, że dopiero w drugim piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów Komisja podniosła, że dwie wskazane osoby występowały w charakterze przedstawicieli skarżącej. Ponieważ jednak obaj wspomniani pracownicy opuścili grupę Bolloré, a ich ewentualna działalność nie ma już żadnego związku ze skarżącą, było już zbyt późno na ich przesłuchanie bądź poszukiwanie w archiwach informacji na temat tego nowego argumentu Komisji.

161 Skarżąca wywodzi stąd wniosek, że upływ czasu między zakończeniem naruszenia a wystosowaniem drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów pozbawił skarżącą możliwości obrony przed zarzutami dotyczącymi jej bezpośredniego uczestnictwa w kartelu, podniesionymi w drugim piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów.

162 Dla zilustrowania swego stanowiska skarżąca przedłożyła wykaz informacji i dokumentów, o które – jak twierdzi – na pewno zwróciłaby się do tych dwóch pracowników lub których poszukiwałaby w swych archiwach, w celu swej obrony, gdyby we właściwym czasie pociągnięto ją do odpowiedzialności jako bezpośredniego sprawcę naruszenia.

163 Co się tyczy twierdzenia skarżącej, że argumenty Komisji są nowe, twierdzenie to należy przynajmniej zrelatywizować.

164 Prawdą jest, że dopiero w drugim piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów Komisja przypisała skarżącej, w poprawnej i należytej formie, naruszenie popełnione w charakterze sprawcy bezpośredniego.

165 Jednakże, nawet jeśli stwierdzono by nieważność decyzji 2004/337 ze względu na naruszenie prawa skarżącej do obrony, nie zmieniłoby to faktu, że w tym czasie skarżąca i tak wiedziała już, że Komisja zarzucała jej popełnienie naruszenia także w charakterze sprawcy bezpośredniego, ze względu na uczestnictwo panów V. i B., pracowników skarżącej, w spotkaniach kartelu. Skarżąca została zatem poinformowana o stanowisku Komisji nie w 2009 r., ale w 2001 r.

166 Zważywszy na tę okoliczność skarżąca nie może wywodzić z treści złożonej przez Komisję w sprawie T-109/02 odpowiedzi na skargę argumentu, że przypisanie jej naruszenia jako bezpośredniemu sprawcy stanowiło dla niej zasadniczo nowy zarzut w 2009 r. Abstrahując od argumentów, jakie Komisja podniosła przed Sądem w sprawie T-109/02, nie można bowiem zaprzeczyć temu, że przypisanie naruszenia skarżącej, jako bezpośredniemu sprawcy, nastąpiło już w decyzji 2004/337. Zresztą właśnie z tego powodu, między innymi, skarżąca wniosła skargę w sprawie T-109/02, a zarówno Sąd, w ww. w pkt 10 wyroku w sprawie Bolloré, jak i Trybunał, w ww. w pkt 13 wyroku w sprawie PAK, mogły jedynie okoliczność tę potwierdzić.

167 Z tych samych względów skarżąca nie może też opierać się w swej argumentacji na okoliczności, że w piśmie z dnia 13 stycznia 2010 r. funkcjonariusz ds. przesłuchań Komisji wskazał, że drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów zawiera „w istocie nowy zarzut dotyczący faktów zaistniałych

ponad piętnaście lat temu". Ponadto, umieszczając to pismo w jego kontekście, należy zaznaczyć, iż chodzi tu jedynie o odpowiedź na wniosek skarżącej o przyznanie dodatkowego terminu na udzielenie odpowiedzi na drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, w którym to wniosku skarżąca sama podniosła, że chodzi o zarzut „w istocie nowy" i że okoliczności faktyczne zaistniały ponad piętnaście lat temu. Poza tym, dla usunięcia wszelkiej niepewności co do stanowiska funkcjonariusza ds. przesłuchań, należy zauważyć, że w sprawozdaniu końcowym funkcjonariusz ten wyraźnie wskazał, że „zarzut dotyczący bezpośredniego uczestnictwa [skarżącej] został jej zakomunikowany w [decyzji 2004/337]".

168 Poza powyższymi rozważaniami należy wreszcie zaznaczyć, że od wystosowania pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, okoliczności faktyczne w postaci uczestnictwa panów V. i B. w spotkaniach kartelu były już sygnalizowane przez Komisję w celu stwierdzenia istnienia naruszenia, zarzucanego wówczas Copigraph i skarżącej, jako spółce dominującej Copigraph. Inaczej mówiąc, już od chwili wystosowania pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów Komisja zarzucała skarżącej – choć tylko jako spółce dominującej Copigraph – rzeczone okoliczności faktyczne.

169 W świetle rozważań przedstawionych w pkt 163–168 powyżej należy stwierdzić, iż żadna z okoliczności faktycznych, które uzasadniały przypisanie w drugim piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów naruszenia skarżącej, jako bezpośredniemu sprawcy, nie stanowiła w 2009 r. nowej okoliczności, a tym bardziej nowej okoliczności, w odniesieniu do której skarżąca byłaby pozbawiona możliwości obrony ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów.

170 Wniosku tego nie podważa argument skarżącej, w ramach którego – w celu wykazania, że jej prawo do obrony zostało naruszone ze względu na upływ czasu – przedstawia ona w replice wykaz informacji i dokumentów o które – jak twierdzi – na pewno zwróciłaby się do swych dwóch wskazanych wyżej pracowników lub których poszukiwałaby w swych archiwach, gdyby we właściwym czasie pociągnięto ją do odpowiedzialności jako bezpośredniego sprawcę naruszenia.

171 Argument ten jest bowiem – jak wynika zresztą z dokumentu przedstawionego przez skarżącą – oparty na założeniu, że Komisja zarzuciła skarżącej osobiste naruszenie, „odrębne" od naruszenia zarzuconego jej jako spółce dominującej Copigraph, które to odrębne naruszenie osobiste polegało na konkretnym uczestnictwie, różniącym się pod względem faktycznym od uczestnictwa w naruszeniu Copigraph, i w odniesieniu do którego skarżąca miała zatem potrzebę zgromadzenia konkretnych dowodów na swą obronę.

172 W niniejszej sprawie należy jednak zaznaczyć, że opisane założenie, na które skarżąca ponownie powołuje się w skardze, nie odpowiada prawdziwemu stanowi rzeczy.

173 Zarówno z drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, jak i z zaskarżonej decyzji jasno wynika bowiem, że Komisja nie zarzuciła skarżącej żadnego odrębnego naruszenia, ani uczestnictwa w naruszeniu, które różniłoby się konkretnie od naruszenia Copigraph.

174 Naruszenie zarzucane skarżącej, zarówno jako spółce dominującej Copigraph, jak i bezpośredniemu sprawcy, jest jednym i tym samym naruszeniem, polegającym na „uczestnictwie w serii porozumień i uzgodnionych praktyk w sektorze papieru samokopiującego" (art. 1 zaskarżonej decyzji; zob. także pkt 338 in fine drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów).

175 Co się tyczy okoliczności faktycznych, z których Komisja wywodzi uczestnictwo skarżącej w kartelu także w charakterze bezpośredniego sprawcy, należy stwierdzić, że są to te same okoliczności faktyczne – znane od dawna – które umożliwiły ustalić uczestnictwo w kartelu spółki Copigraph, a mianowicie udział pracowników skarżącej, panów V. i B., w antykonkurencyjnych spotkaniach (w odniesieniu do Copigraph zob. pkt 282–294 drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów i motywy 287–298

zaskarżonej decyzji; w odniesieniu do skarżącej zob. pkt 376 drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów i pkt 376 zaskarżonej decyzji, a także tabele dotyczące spotkań zamieszczone w załącznikach I i II do tych dokumentów).

176 Rzeczywiste zaistnienie jednolitego naruszenia, opartego na tych samych okolicznościach faktycznych, bez względu na to, co twierdzi na ten temat skarżąca, nie może zostać podane w wątpliwość przez pewne twierdzenia zawarte w odpowiedzi na skargę (pkt 46). Ponadto Komisja potwierdza zresztą wyraźnie w odpowiedzi na skargę (pkt 61) i w duplice (pkt 26), że naruszenie było jedno i że skarżącej zarzucono najwyżej jego popełnienie w dwojakim charakterze.

177 Podnoszony brak możliwości kontaktu skarżącej ze świadkami czy dostępu do archiwów, o ile nie oznacza on zakwestionowania tych okoliczności faktycznych – których strona ta jednak nie kwestionuje przed Sądem, chyba że zbyt późno i w nieprzekonujący sposób – wydaje się zatem pozbawiony znaczenia.

178 Co się tyczy argumentu, że zeznania panów V. i B. umożliwiały jednak wykazanie, że skarżąca nie uczestniczyła bezpośrednio w naruszeniu, należy stwierdzić, że argument ten nie jest wiarygodny.

179 Otóż biorąc pod uwagę niezakwestionowaną w poważny sposób okoliczność, że te dwie osoby były pracownikami skarżącej i że przynajmniej jeśli chodzi o pana V., ustalono, że na spotkaniu inauguracyjnym kartelu w dniu 23 stycznia 1992 r. występował on w roli przedstawiciela skarżącej (zob. motyw 376 zdanie trzecie zaskarżonej decyzji), należy stwierdzić, że argument skarżącej oparty jest w istocie na założeniu – nierealistycznym, zważywszy na fakt, że skarżąca i Copigraph tworzyły jednostkę gospodarczą – że na spotkaniach kartelu jej pracownicy mogli angażować się w działania kartelu w imieniu Copigraph, jednocześnie publicznie i przekonująco dystansując się od uczestnictwa w kartelu w imieniu skarżącej.

180 Brak wiarygodności argumentu, że zeznania byłych pracowników skarżącej były przydatne do obrony, potwierdza również zachowanie skarżącej. Trzeba bowiem zaznaczyć, że skarżąca, wiedząc od dnia 20 grudnia 2001 r., że Komisja uważała ją za bezpośredniego uczestnika naruszenia i mając w tej sytuacji możliwość uzyskania w bardzo łatwy sposób zeznań pana B. – który był jeszcze pracownikiem skarżącej – nie uczyniła tego.

181 Ta bezczynność skarżącej, jak również fakt, że zeznania wskazanej osoby okazują się niezbędne zaskakująco dopiero po jej odejściu z grupy, chociaż skarżąca miała wiele lat na ich uzyskanie, potwierdza wniosek, że zeznania te nie mogły mieć żadnej wartości dla jej obrony.

182 W każdym razie należy wreszcie zaznaczyć, iż skarżąca nie przedstawiła żadnego dowodu, który świadczyłby o tym, że w 2009 r. nie istniała konkretna możliwość uzyskania informacji od dawnych pracowników (zob. odnoszący się do oceny podobnych kwestii ww. w pkt 128 wyrok w sprawie Technische Unie przeciwko Komisji, pkt 64). W szczególności skarżąca nie przedstawiła żadnego dowodu dochowania jakiejkolwiek staranności w celu ponownego nawiązania kontaktu ze swymi byłymi pracownikami i uzyskania od nich zeznań. Co najwyżej skarżąca wspomniała na rozprawie, w niejasny sposób, a w każdym razie zbyt późno w kontekście wymogów przewidzianych w art. 48 regulaminu postępowania, że pan B. zapadł na chorobę, która zakończyła się jego zgonem. Oznacza to, że twierdzenie skarżącej, iż w 2009 r. nie miała ona już dostępu do swych byłych pracowników, jest po prostu nieudowodnione.

183 Co się tyczy odniesienia do archiwów skarżącej, należy stwierdzić, że nawet bez względu na fakt, iż mogła ona podjąć stosowne działania już w 2001 r., skoro spółka dominująca powinna przechowywać informacje umożliwiające obronę przed pociągnięciem jej do odpowiedzialności jako spółki dominującej tworzącej jednostkę gospodarczą ze swą spółką zależną (zob. pkt 152 powyżej), to dotyczy to a fortiori jej własnego zachowania i jej własnych archiwów. Argument skarżącej, że było już zbyt późno na poszukiwanie dowodów we własnych archiwach, należy oddalić.

184 W świetle rozważań przedstawionych w pkt 156–183 powyżej twierdzenie skarżącej, że ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, została ona pozbawiona możliwości obrony w drugim postępowaniu administracyjnym jako bezpośredni sprawca naruszenia, należy oddalić. Otóż w szczególnych okolicznościach niniejszej sprawy, mając na względzie między innymi konkretną wiedzę skarżącej, od 2001 r., o stawianych jej przez Komisję zarzutach, brak w 2009 r. jakichkolwiek nowych zarzutów poza tymi, które przedstawiono w 2001 r., tożsamość i brak zakwestionowania – względnie zbyt późne i nieprzekonujące zakwestionowanie – okoliczności faktycznych świadczących o uczestnictwie skarżącej w naruszeniu w charakterze bezpośredniego sprawcy, trwającą wiele lat bezczynność skarżącej, następnie całkowity brak dowodów dochowania przez nią jakiejkolwiek staranności w celu nawiązania kontaktu ze swymi byłymi pracownikami w 2009 r., a wreszcie okoliczność, że skarżąca nie ma prawa podnosić, iż nie może już uzyskać użytecznego dostępu do własnych archiwów, Sąd stwierdza, że dowód naruszenia prawa do obrony ze względu na upływ czasu, co się tyczy pociągnięcia skarżącej do odpowiedzialności jako bezpośredniego sprawcy naruszenia, nie został dostarczony.

185 Wobec wszystkich powyższych rozważań, z których wynika, że Komisja nie naruszyła rozsądnego terminu i że bez względu na długość postępowania w niniejszej sprawie nie wykazano naruszenia prawa skarżącej do obrony ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, rozpatrywany zarzut należy oddalić.

W przedmiocie zarzutu drugiego, dotyczącego naruszenia reguł przedawnienia

186 Skarżąca podnosi, że z uregulowań dotyczących przedawnienia wynika, że uprawnienie Komisji do nałożenia sankcji uległo przedawnieniu w odniesieniu do czynów, których bezpośrednim sprawcą jest Copigraph, w odniesieniu do czynów, których skarżąca jest sprawcą pośrednim, jako spółka dominująca Copigraph, a wreszcie w odniesieniu do czynów, których bezpośrednim sprawcą jest sama skarżąca. Co się tyczy Copigraph, ostatnim aktem przerywającym bieg terminu przedawnienia było pierwsze pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, gdyż spółka ta nie wniosła skargi na decyzję 2004/337. Co się tyczy skarżącej występującej w roli spółki dominującej, termin przedawnienia także upłynął, ponieważ odpowiedzialność skarżącej z tego tytułu ma charakter akcesoryjny względem odpowiedzialności Copigraph. Jeśli chodzi o skarżącą jako sprawcę bezpośredniego, biegu przedawnienia nie przerwał żaden akt inicjujący postępowanie, wobec czego termin ten upłynął. Komisja nie uwzględniła zatem wyroku Sądu z dnia 31 marca 2009 r. w sprawie T-405/06 ArcelorMittal Luxembourg i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-771, pkt 143–145.

187 Komisja podnosi, że skarżąca dokonała „sztucznego rozróżnienia" pomiędzy naruszeniem, jakie zarzucane jest Copigraph, a innym naruszeniem, jakie zarzucane jest jej samej, jako spółce dominującej. W rzeczywistości skarżąca, będąca spółką dominującą Copigraph, oraz Copigraph tworzyły jedno i to samo przedsiębiorstwo i każdej z tych spółek zarzucono popełnienie tego samego naruszenia.

188 Przedawnienie ma charakter obiektywny i podlega ocenie w odniesieniu do skarżącej, jedynego adresata zaskarżonej decyzji. Kwestia rzekomego przedawnienia w odniesieniu do Copigraph jest zatem bez znaczenia. Nie tylko błędne jest odniesienie do ww. w pkt 186 wyroku w sprawie ArcelorMittal Luxembourg i in. przeciwko Komisji, ale także pozbawiona znaczenia jest okoliczność, że Copigraph nie wniosła skargi na decyzję 2004/337.

189 Co się tyczy rzekomego przedawnienia na korzyść skarżącej jako spółki dominującej, rozumowanie skarżącej oparte jest na błędnym postulacie, jakoby odpowiedzialność spółki matki miała charakter „akcesoryjny" względem odpowiedzialności spółki zależnej.

190 Co się tyczy rzekomego przedawnienia na korzyść skarżącej jako sprawcy bezpośredniego, Komisja kwestionuje argument, że nie zaistniał żaden akt przerywający bieg terminu przedawnienia, ponieważ pierwsze pismo w sprawie przedstawienia zarzutów dotyczyło odpowiedzialności skarżącej jedynie

w charakterze spółki dominującej. Akty przerywające bieg terminu przedawnienia, do których należy pierwsze pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, wywierają skutek w odniesieniu do wszystkich przedsiębiorstw, które uczestniczyły w naruszeniu, a więc także w odniesieniu do skarżącej. Nawet gdyby dla potrzeb uzasadnienia przyjąć założenie, że należy uznać, iż do odpowiedzialności nie zostało pociągnięte to samo przedsiębiorstwo, to i tak niezaprzeczalna jest okoliczność, że skarżąca uczestniczyła w naruszeniu w rozumieniu orzecznictwa.

191 W ramach rozpatrywanego zarzutu skarżąca podnosi zasadniczo, że uprawnienie Komisji do nałożenia na nią sankcji, jako na spółkę dominującą Copigraph, uległo przedawnieniu, ponieważ jej odpowiedzialność z tego tytułu ma charakter akcesoryjny względem odpowiedzialności jej spółki zależnej i że upłynął już termin przedawnienia na korzyść tej drugiej spółki. Ponadto skarżąca podnosi, że termin przedawnienia upłynął także względem niej, jako bezpośredniego sprawcy naruszenia, ponieważ przed upływem terminu przedawnienia Komisja nie wydała żadnego aktu, który przerywałby względem niej, jako działającej w tym właśnie charakterze, bieg terminu przedawnienia.

192 Na wstępie należy zaznaczyć, że argumentacja skarżącej oparta na założeniu, że jej odpowiedzialność ma charakter akcesoryjny względem odpowiedzialności Copigraph oraz że upłynął termin przedawnienia na korzyść Copigraph, winna zostać oddalona jako pozbawiona znaczenia.

193 Należy bowiem przypomnieć, że w sytuacji takiej jak rozpatrywana w niniejszej sprawie, w której spółka dominująca i spółka zależna tworzą jednostkę gospodarczą, uznaje się, że spółka dominująca jest sprawcą naruszenia tak samo jak spółka zależna. Spółkę dominującą traktuje się tak, jak gdyby sama popełniła naruszenie (zob. orzecznictwo przytoczone w pkt 38–41, 52 powyżej, a w szczególności ww. w pkt 30 wyrok w sprawie Metsä-Serla i in. przeciwko Komisji, pkt 34).

194 Ponadto ewentualność, że spółka zależna nie może już zostać ukarana za stwierdzone naruszenie, czy to ze względu na jej zniknięcie z rynku, czy też – jak twierdzi skarżąca w niniejszej sprawie – ze względu na upływ terminu przedawnienia na korzyść tej spółki zależnej, jest bez znaczenia dla kwestii, czy spółka dominująca, którą samą uważa się za sprawcę naruszenia ze względu na fakt, iż tworzy ona ze swą spółką zależną jednostkę gospodarczą, może zostać ukarana. Oczywiście odpowiedzialność spółki dominującej nie powstałaby, gdyby wykazano, że naruszenie nie zaistniało, jednak odpowiedzialność ta nie może zostać wyłączona ze względu na upływ terminu przedawnienia względem spółki zależnej. Przedawnienie przewidziane w art. 25 rozporządzenia nr 1/2003 skutkuje bowiem nie zatarciem naruszenia, a jedynie uniknięciem sankcji przez podmioty, które powołują się na upływ terminu przedawnienia.

195 Z powyższych rozważań wstępnych wynika, że wbrew temu, co twierdzi skarżąca, nie zachodzi wcale konieczność rozstrzygania kwestii, czy termin przedawnienia upłynął w odniesieniu do Copigraph.

196 Znaczenie ma tu jedynie kwestia, czy termin przedawnienia upłynął względem skarżącej, która jest zresztą jedynym adresatem zaskarżonej decyzji.

197 W tym względzie należy przypomnieć, że zgodnie z art. 25 ust. 3 rozporządzenia nr 1/2003 bieg przedawnienia w dziedzinie nakładania grzywien lub okresowych kar pieniężnych przerywają wszelkie działania podjęte przez Komisję w celu przeprowadzenia dochodzenia lub ścigania w odniesieniu do naruszeń, zaś przerwanie tego terminu wywiera skutek w dniu, w którym akt został podany do wiadomości „co najmniej jedn[emu] przedsiębiorstw[u] lub związ[kowi] przedsiębiorstw, które uczestniczyły w naruszeniu”.

198 Celem art. 25 ust. 3 rozporządzenia nr 1/2003 jest zatem zdefiniowanie zakresu działań Komisji, które skutkują przerwaniem biegu terminu przedawnienia.

199 Przepis ten ogranicza wyraźnie ten zakres do czynności dochodzenia i ścigania podanych do wiadomości (co najmniej) jednemu z przedsiębiorstw, które uczestniczyły w naruszeniu, czyli w istocie przedsiębiorstwu zdefiniowanemu jako takie w decyzji nakładającej sankcje za to naruszenie.

200 W ww. w pkt 186 wyroku w sprawie ArcelorMittal Luxembourg i in. przeciwko Komisji (pkt 143) Sąd orzekł bowiem, że „[w kontekście art. 25 ust. 3 rozporządzenia nr 1/2003] przez »przedsiębiorstw[o], które uczestniczył[o] w naruszeniu« należy […] rozumieć każde przedsiębiorstwo zidentyfikowane jako takie w decyzji Komisji nakładającej sankcje za naruszenie".

201 Jeśli chodzi o art. 25 ust. 4 rozporządzenia nr 1/2003, to stanowi on, że przerwanie biegu terminu przedawnienia wywiera skutek w stosunku do „wszystkich" przedsiębiorstw lub związków przedsiębiorstw, które uczestniczyły w naruszeniu.

202 Celem art. 25 ust. 4 rozporządzenia nr 1/2003 jest zatem zdefiniowanie kategorii przedsiębiorstw, względem których przerwanie biegu terminu przedawnienia wywiera skutek.

203 Określenie „wszystkie", którym posłużono się w tym przepisie, ma na celu podkreślenie, że znaczenie ma w tym względzie obiektywny udział danego przedsiębiorstwa w naruszeniu, niezależnie od tego więc, w jakim charakterze przedsiębiorstwo to uczestniczyło w naruszeniu, czy przedsiębiorstwo to było znane Komisji przed wystosowaniem pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, czy było ono, czy też nie, adresatem aktu przerywającego bieg terminu przedawnienia przed wystosowaniem pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, czy też wreszcie od tego, czy nieważność pierwszej decyzji Komisji nakładającej na to przedsiębiorstwo sankcje została stwierdzona także w stosunku do tego przedsiębiorstwa.

204 W ww. w pkt 186 w sprawie ArcelorMittal Luxembourg i in. przeciwko Komisji (pkt 145) Sąd wyjaśnił w podobnym kontekście, w odniesieniu do przedsiębiorstw, wobec których przerwanie biegu terminu przedawnienia wywiera skutek, że wyrażenie „uczestniczył[o] w naruszeniu" implikuje pewien fakt obiektywny, a mianowicie udział w naruszeniu, który odróżnia się od elementów subiektywnych i przypadkowych, takich jak identyfikacja takiego przedsiębiorstwa w toku postępowania (ww. w pkt 186 wyrok w sprawie Arcelor Mittal Luxembourg i in. przeciwko Komisji, pkt 145).

205 Z powyższych rozważań dotyczących znaczenia i zakresu zastosowania art. 25 ust. 3 i 4 rozporządzenia nr 1/2003 wynika, że w sytuacji gdy dane przedsiębiorstwo uczestniczyło w naruszeniu, czyli, w istocie, gdy zostało ono zidentyfikowane jako takie w zaskarżonej decyzji, przerwanie biegu terminu przedawnienia, wynikające z podania do wiadomości aktu dochodzenia lub ścigania co najmniej jednemu przedsiębiorstwu (temu bądź innemu), zidentyfikowanemu również jako przedsiębiorstwo, które uczestniczyło w naruszeniu, wywiera skutek w odniesieniu do tego przedsiębiorstwa.

206 W niniejszej sprawie należy stwierdzić, iż nie dość że w zaskarżonej decyzji skarżącą zidentyfikowano jako przedsiębiorstwo, które uczestniczyło w naruszeniu, to jeszcze wszystkie zarzuty rozpatrywanej skargi zmierzające do podważenia zgodności z prawem tego ustalenia zostały oddalone.

207 Wynika stąd, iż – bez względu na to, co twierdzi skarżąca – jest ona niewątpliwie przedsiębiorstwem, które uczestniczyło w naruszeniu w rozumieniu art. 25 ust. 4 rozporządzenia nr1/2003. Okoliczność, na którą powołuje się skarżąca, że została ona pociągnięta do odpowiedzialności jako bezpośredni sprawca naruszenia dopiero w drugim piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów, czyli ponad pięć lat po zakończeniu naruszenia, całkowicie pozbawiona jest znaczenia, a powołanie się na nią jest wynikiem nieuwzględnienia mechanizmu ustanowionego w art. 25 ust. 3 i 4 rozporządzenia nr 1/2003.

208 Ponadto należy zaznaczyć, iż akty dochodzenia lub ścigania zostały podane do wiadomości „co najmniej przedsiębiorstwu, które uczestniczyło w naruszeniu", jeśli chodzi o akty dochodzenia wydane przez Komisję w 1997 r. i 1999 r. (zob. pkt 2 i 5 powyżej), pierwsze pismo w sprawie przedstawienia zarzutów z dnia 26 lipca 2000 r. czy też drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów z dnia 15 września 2009 r.

209 Wynika stąd, iż – bez względu na to, co twierdzi skarżąca – bieg terminu przedawnienia został względem niej przerwany różnymi aktami. Argument skarżącej, że w ww. w pkt 186 wyroku w sprawie ArcelorMittal Luxembourg i in. przeciwko Komisji Sąd orzekł, że akty dochodzenia skierowane do

osób trzecich nie przerywają biegu terminu przedawnienia względem przedsiębiorstw, których tożsamość jest Komisji znana i których uczestnictwa w naruszeniu nie może ona ignorować w świetle znajdujących się w jej posiadaniu dowodów, jest wynikiem nieuwzględnienia zarówno mechanizmu ustanowionego w art. 25 ust. 3 i 4 rozporządzenia nr 1/2003, jak i treści przytoczonego wyroku (zob. pkt 204 powyżej).

210 W odniesieniu do twierdzenia, że wobec stwierdzenia nieważności decyzji 2004/337 Komisja nie mogła oprzeć się na niej w celu wykazania, że skarżąca została zidentyfikowana jako przedsiębiorstwo, które uczestniczyło w naruszeniu „w decyzji Komisji nakładającej sankcje za naruszenie", należy stwierdzić, iż twierdzenie to nie uwzględnia z kolei funkcjonowania mechanizmu przedawnienia. Okazuje się, że w zaskarżonej decyzji skarżącą zidentyfikowano jako przedsiębiorstwo, które uczestniczyło w naruszeniu, co oznacza, że akty dochodzenia i ścigania, o których mowa w pkt 208 powyżej, rzeczywiście przerwały względem niej bieg terminu przedawnienia.

211 Wreszcie co się tyczy sugestii, że Sąd i Trybunał dokonały rzekomo „zmian na rzecz skutecznego stosowania reguł przedawnienia", gdy orzekły, że zawieszenie biegu przedawnienia ze względu na wniesienie skargi nie jest skuteczne erga omnes, ale jedynie wobec skarżących (ww. w pkt 186 wyrok w sprawie ArcelorMittal Luxembourg i in. przeciwko Komisji, pkt 158; ww. w pkt 41 wyrok w sprawach połączonych ArcelorMittal Luxembourg przeciwko Komisji i Komisja przeciwko ArcelorMittal Luxembourg i in., pkt 141–149), należy stwierdzić, że rozwiązanie przyjęte w tych wyrokach przez sąd Unii dotyczy z założenia jedynie zawieszenia biegu przedawnienia (art. 25 ust. 6 rozporządzenia nr 1/2003). Tak więc nie oznacza ono wcale, że przerwanie biegu przedawnienia (art. 25 ust. 3 i 4 tego rozporządzenia) nie wywiera skutku wobec wszystkich podmiotów, które uczestniczyły w naruszeniu. W ww. w pkt 186 wyroku w sprawie ArcelorMittal Luxembourg i in. przeciwko Komisji Sąd wyraźnie odróżnił zresztą przerwanie biegu przedawnienia, którego skutek erga omnes jest „wyraźnie stwierdzony" w art. 25 ust. 4 rozporządzenia nr 1/2003, od zawieszenia przedawnienia, co do którego kwestia ta „nie została rozstrzygnięta" (pkt 153 zdanie pierwsze wyroku).

212 Podsumowując, należy stwierdzić, iż przedawnienie, które rozpoczęło bieg we wrześniu 1995 r., zostało przerwane względem skarżącej różnymi aktami, o których wspomniano w pkt 208 powyżej, a w szczególności pierwszym pismem w sprawie przedstawienia zarzutów (z dnia 26 lipca 2000 r.).

213 Ponieważ, ze względu na ten fakt, termin przedawnienia biegł ponownie od początku, od daty pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, uległ on zawieszeniu zgodnie z art. 25 ust. 6 rozporządzenia nr 1/2003 na okres od dnia 11 kwietnia 2002 r. (daty wniesienia przez skarżącą do Sądu skargi w sprawie T-109/02) do dnia 3 września 2009 r. (daty wydania ww. w pkt 13 wyroku w sprawie PAK), a następnie biegł on dalej aż do chwili jego przerwania drugim pismem w sprawie przedstawienia zarzutów z dnia 15 września 2009 r. Termin przedawnienia biegł zatem od dnia 26 lipca 2000 r. do dnia 15 września 2009 r., z wyłączeniem okresu zawieszenia, który wynosił rok i dziewięć miesięcy.

214 Wraz z wystosowaniem drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów (w dniu 15 września 2009 r.) termin przedawnienia rozpoczął ponownie biec od zera do momentu wydania przez Komisję – w dniu 23 czerwca 2010 r., czyli dziewięć miesięcy później – zaskarżonej decyzji.

215 Z powyższych rozważań wynika, że zaskarżoną decyzję wydano przed upływem przewidzianego w art. 25 ust. 1 lit. b) rozporządzenia nr 1/2003 pięcioletniego terminu przedawnienia.

216 Co się tyczy dziesięcioletniego terminu przewidzianego w art. 25 ust. 5 zdanie drugie tego rozporządzenia, należy stwierdzić, że również on został zachowany, gdyż po odjęciu okresu zawieszenia na czas postępowania sądowego (od dnia 11 kwietnia 2002 r. do dnia 3 września 2009 r.) okres między zakończeniem naruszenia (wrzesień 1995 r.) a wydaniem zaskarżonej decyzji (czerwiec 2010 r.) wynosił siedem lat i cztery miesiące.

217 W świetle powyższych rozważań, z których wynika, że termin przedawnienia nie upłynął względem skarżącej, rozpatrywany zarzut należy oddalić.

W przedmiocie zarzutu piątego, dotyczącego naruszenia wytycznych, zasad indywidualizacji kar i proporcjonalności oraz obowiązku uzasadnienia

W przedmiocie części pierwszej zarzutu, dotyczącej odmowy obniżenia kwoty grzywny ze względu na kontekst faktyczny i prawny niniejszego postępowania

218 Skarżąca utrzymuje, że trzy następujące okoliczności, a mianowicie po pierwsze, brak możliwości skorzystania z prawa do obrony, po drugie, okoliczność, że Copigraph należała do niej tylko przez krótki okres, jako że wycofała się ona z rynku, a po trzecie, okoliczność, że Copigraph była „małym podmiotem", któremu zarzucono jedynie uczestnictwo w kartelu w sposób bierny i pod przymusem, powinny były uzasadniać znaczące obniżenie kwoty grzywny. Według skarżącej za obniżeniem kwoty grzywny jeszcze bardziej przemawia porównanie kwoty grzywny nałożonej na skarżącą z kwotą grzywny, jaka została nałożona na AWĘ – lidera rynku i głównego przywódcę kartelu.

219 Komisja podnosi w odpowiedzi, że trzy wskazane wyżej okoliczności albo zostały już obalone, albo są one bez znaczenia, albo też zostały uwzględnione. Jeśli chodzi o dokonane przez skarżącą porównanie z AWĄ, instytucja ta twierdzi, że w świetle zastosowanych przez nią kryteriów jest ono „zbyt uproszczone i zwodnicze".

220 Tytułem wstępu należy przypomnieć, iż zgodnie z utrwalonym orzecznictwem przy ustalaniu kwoty każdej grzywny Komisja dysponuje uprawnieniami dyskrecjonalnymi (wyroki Sądu: z dnia 6 kwietnia 1995 r. w sprawie T-150/89 Martinelli przeciwko Komisji, Rec. s. II-1165, pkt 59; z dnia 14 maja 1998 r. w sprawie T-352/94 Mo och Domsjö przeciwko Komisji, Rec. s. II-1989, pkt 268). Jej ocena musi zostać jednak dokonana w poszanowaniu prawa Unii, które obejmuje nie tylko postanowienia traktatu, lecz również ogólne zasady prawa (wyrok Sądu z dnia 9 lipca 2009 r. w sprawie T-450/05 Peugeot i Peugeot Nederland przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-2533, pkt 273). Należy również zaznaczyć, że ocena ta podlega kontroli przez sąd Unii, którego zadaniem jest przeprowadzanie kontroli zgodności z prawem i wykonywanie przyznanego w art. 31 rozporządzenia nr 1/2003 nieograniczonego prawa do orzekania, na podstawie – z wyjątkiem bezwzględnych przeszkód procesowych – zarzutów podniesionych przez stronę skarżącą i dowodów dostarczonych przez nią na poparcie tych zarzutów (zob. podobnie wyrok Trybunału z dnia 8 grudnia 2011 r.: w sprawie C-386/10 P Chalkor przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-13085, pkt 62–64; w sprawie C-389/10 P KME Germany i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-12789, pkt 129–131).

221 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem wagę naruszenia ustala się na podstawie licznych okoliczności, takich jak szczególne okoliczności sprawy, jej kontekst i odstraszające działanie grzywien (ww. w pkt 33 wyrok Trybunału w sprawach połączonych Dansk Rørindustri i in. przeciwko Komisji, pkt 241; wyrok Trybunału z dnia 10 maja 2007 r. w sprawie C-328/05 P SGL Carbon przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-3921, pkt 43).

222 W niniejszej sprawie z zaskarżonej decyzji wynika, że Komisja ustaliła kwotę nałożonej na skarżącą grzywny przy użyciu ogólnej metody określonej przez nią samą w wytycznych, których pkt 1 akapit pierwszy stanowi, że „[k]wota podstawowa [grzywny] będzie określana w zależności od wagi i trwania naruszenia, które są jedynymi kryteriami, do których istnieje odniesienie w artykule 15 ust. 2 rozporządzenia nr 17".

223 Co się tyczy argumentu, że kwota grzywny winna zostać obniżona z uwagi na brak po stronie skarżącej możliwości obrony ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, argument ten należy – mając na względzie wnioski sformułowane w ramach badania czwartego zarzutu nieważności – oddalić jako bezzasadny.

224 Co się tyczy argumentu, że kwota grzywny winna zostać obniżona z uwagi na fakt, że Copigraph jedynie przez krótki okres należała do skarżącej, która wycofała się z rynku, argument ten także należy oddalić, gdyż okolicznością bezsporną jest to, że skarżąca była spółką dominującą Copigraph przez cały czas trwania naruszenia. Okoliczność, że skarżąca zbyła Copigraph i wycofała się z rynku po zakończeniu naruszenia, nie może uzasadniać obniżenia kwoty grzywny.

225 Co się tyczy twierdzenia, że Copigraph była „małym podmiotem" funkcjonującym na rynku, należy stwierdzić, iż okoliczność tę Komisja wzięła pod uwagę przy obliczaniu kwoty grzywny. Znajduje ona bowiem odzwierciedlenie w wielkości obrotu Copigraph, którą uwzględniono przy określaniu kwoty podstawowej grzywny ze względu na wagę naruszenia (zob. motywy 434–437 zaskarżonej decyzji).

226 W odniesieniu do okoliczności, że spółce Copigraph Komisja zarzuciła jedynie uczestnictwo w kartelu w sposób bierny i pod przymusem, należy zaznaczyć, iż – wręcz przeciwnie – Komisja uznała, że Copigraph i skarżąca, tak jak wszyscy inni członkowie kartelu, były jego aktywnymi uczestnikami (motyw 455 zaskarżonej decyzji) i że – jeśli chodzi o uczestnictwo pod przymusem – zadaniem zainteresowanych przedsiębiorstw było poinformowanie Komisji o niezgodnym z prawem zachowaniu ich konkurentów i o kierowanych przez nich groźbach, tak aby położyć im kres (motyw 456 zaskarżonej decyzji).

227 Wreszcie, co się tyczy okoliczności, że kwota nałożonej na skarżącą grzywny – jako procent obrotu uzyskanego na rynku – pozostaje na poziomie porównywalnym z grzywną nałożoną na głównego przywódcę kartelu, spółkę AWA, wystarczy nadmienić, iż okoliczność ta ma charakter czysto przypadkowy.

228 Zarówno grzywna nałożona na skarżącą (21,26 mln EUR, czyli 35,43% obrotu skarżącej uzyskanego na badanym rynku), jak i grzywna nałożona na AWĘ (141,75 mln EUR, czyli 37,26% obrotu AWY na badanym rynku) są bowiem jedynie wynikami zastosowania przez Komisję – w szczególnej sytuacji każdego z tych dwóch przedsiębiorstw – metody ustalonej w wytycznych, zgodnie z zasadą indywidualizacji kar (w odniesieniu do skarżącej zob. motywy 414–479 zaskarżonej decyzji, a konkretniej motywy 436, 442, 443, 450–453, 461, 468, 473, 479; w odniesieniu do AWY zob. motywy 369–461 decyzji 2004/337, a konkretniej motywy 409, 412, 415–417, 424, 432, 433, 448, 452, 461).

229 Z powyższych rozważań wynika, że rozpatrywaną część zarzutu piątego należy oddalić.

W przedmiocie części drugiej zarzutu, dotyczącej odmowy obniżenia kwoty grzywny ze względu na kryzys w sektorze papieru samokopiującego

230 Skarżąca podnosi, że kartel zmierzający do maksymalizacji zysków w dobrze prosperującym sektorze nie może być traktowany w sposób tak samo surowy jak kartel zawiązany po to, by stawić czoło nieuchronnemu załamaniu sektora. Stosowne przykłady odnaleźć można w praktyce Komisji, a o zasygnalizowanej tu konieczności przypominano na szczeblu krajowym i międzynarodowym.

231 W niniejszej sprawie wskazano na załamanie rynku, do czego odniosła się zresztą Komisja, odmawiając jednak – bez podania uzasadnienia – uwzględnienia tej okoliczności, mimo że załamanie w sektorze postępowało.

232 Komisja podnosi w odpowiedzi, że uwzględniła ona sytuację gospodarczą sektora. Instytucja ta przypomina, że porównanie z wcześniejszymi decyzjami pozbawione jest znaczenia. Poza tym kryzys wywarł rzeczywisty wpływ na sektor dopiero pod koniec naruszenia, co bynajmniej nie stanowi okoliczności łagodzącej, ale potwierdza wniosek, że kartel sztucznie przedłużał tylko niemożliwą do naprawienia sytuację. Ponadto, zgodnie z orzecznictwem, Komisja nie jest zobowiązana do

uwzględnienia jako okoliczności łagodzącej złej kondycji finansowej sektora. Jeśli chodzi o pogłębiające się załamanie sektora po wydaniu decyzji 2004/337, Komisja twierdzi, że okoliczność ta jest bez znaczenia.

233 Co się tyczy omawianej części zarzutu piątego, należy zaznaczyć, że skarżąca nie może powoływać się na domniemywany kryzys w sektorze papieru samokopiującego w celu zarzucenia Komisji, że przy obliczaniu kwoty grzywny nie uwzględniła ona istnienia okoliczności łagodzącej.

234 W motywie 460 zaskarżonej decyzji Komisja wyraźnie zaznaczyła – a wynika to również z utrwalonego orzecznictwa – że instytucja ta nie jest zobowiązana do uznawania w charakterze okoliczności łagodzącej złego stanu finansowego danego sektora oraz że fakt, iż w poprzednich sprawach wzięła ona pod uwagę sytuację ekonomiczną sektora jako okoliczność łagodzącą, nie oznacza koniecznie, że musi nadal przestrzegać tej praktyki (wyrok Sądu z dnia 14 grudnia 2006 r. w sprawach połączonych od T-259/02 do T-264/02 i T-271/02 Raiffeisen Zentralbank Österreich i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-5169, pkt 510; ww. w pkt 45 wyrok Sądu w sprawie Prym i Prym Consumer przeciwko Komisji, pkt 208; wyrok Sądu z dnia 19 maja 2010 r. w sprawie T-11/05 Wieland-Werke i in. przeciwko Komisji, niepublikowany w Zbiorze, pkt 227).

235 Jak trafnie wskazała Komisja (motyw 460 zaskarżonej decyzji), zasadą jest bowiem, że kartele powstają w momencie, kiedy określony sektor przeżywa trudności. Przyjęcie rozumowania skarżącej oznaczałoby, że grzywna musiałaby być systematycznie obniżana prawie we wszystkich wypadkach (zob. podobnie ww. w pkt 234 wyrok w sprawach połączonych Raiffeisen Zentralbank Österreich i in. przeciwko Komisji, pkt 510; ww. w pkt 45 wyrok w sprawie Prym i Prym Consumer przeciwko Komisji, pkt 207; ww. w pkt 234 wyrok w sprawie Wieland-Werke i in. przeciwko Komisji, pkt 227).

236 Z powyższego wynika, że badaną część zarzutu należy oddalić.

W przedmiocie części trzeciej zarzutu, dotyczącej naruszenia obowiązku uzasadnienia w odniesieniu do parametrów obliczania kwoty grzywny

237 Skarżąca podnosi, że żaden z 65 motywów zaskarżonej decyzji poświęconych środkom naprawczym nie pozwala jej dowiedzieć się, w jakim stopniu przy obliczaniu kwoty grzywny wzięto pod uwagę jej osobiste uczestnictwo w naruszeniu.

238 Komisja podnosi, że argument ten jest bez znaczenia, ponieważ naruszenie zarzucane skarżącej z tytułu jej osobistego uczestnictwa jest tym samym naruszeniem, które zarzuca się jej ze względu na odpowiedzialność za działania jej spółki zależnej. Ponieważ chodzi tu o to samo, zarzucane temu samemu przedsiębiorstwu naruszenie, nie zachodzi potrzeba dokonywania przy obliczaniu kwoty grzywny rozróżnienia pomiędzy tymi dwiema rolami skarżącej, za pełnienie których została ona ukarana.

239 Należy zaznaczyć, że badana część zarzutu oparta jest na obalonym już założeniu (zob. pkt 173–176 powyżej), że skarżącej, jako bezpośredniemu sprawcy, zarzucane jest naruszenie odrębne od naruszenia, które jest jej zarzucane jako spółce dominującej Copigraph.

240 Tymczasem, jak wskazano wcześniej, naruszenie, w którym skarżąca uczestniczyła jako bezpośredni sprawca i jako spółka dominująca Copigraph, jest tym samym naruszeniem. Co najwyżej naruszenie to zostało przypisane skarżącej ze względu na pełnienie przez nią tych dwóch różnych ról.

241 Tak więc, ponieważ chodzi tu o to samo, zarzucane temu samemu przedsiębiorstwu naruszenie, przy obliczaniu kwoty grzywny Komisja nie musiała dokonywać rozróżnienia między dwiema rolami, za których pełnienie skarżącą pociągnięto do odpowiedzialności.

242 Należy dodać, że w opinii z dnia 2 kwietnia 2009 r. przedstawionej w postępowaniu, w którym zapadł ww. w pkt 13 wyrok w sprawie PAK (Zb.Orz. s. I-7191, I-7196, pkt 103), rzecznik generalny Y. Bot zaznaczył, że okoliczność, iż w decyzji 2004/337 skarżącej przypisano odpowiedzialność za naruszenie także w charakterze bezpośredniego sprawcy, nie miała żadnego wpływu na kwotę grzywny, ponieważ kwotę tę ustalono na podstawie obrotów na rynku papieru samokopiującego, które generowała wyłącznie jej spółka zależna Copigraph. To samo odnosi się do zaskarżonej decyzji.

243 Z powyższych rozważań wynika, że przy obliczaniu kwoty grzywny nie zachodzi potrzeba dokonywania rozróżnienia między dwiema rolami, za których pełnienie skarżącą obciążono odpowiedzialnością za naruszenie.

244 Badaną część zarzutu, opartą na naruszeniu obowiązku uzasadnienia, należy w konsekwencji oddalić.

245 Ponieważ żadna z części rozpatrywanego zarzutu nie jest zasadna, zarzut ten należy oddalić.

W przedmiocie zarzutu szóstego, dotyczącego naruszenia komunikatu w sprawie współpracy oraz zasad proporcjonalności i równego traktowania

246 Skarżąca utrzymuje, że przyznane w zaskarżonej decyzji dodatkowe obniżenie kwoty grzywny o 5%, obok przyznanego już w decyzji 2004/337 obniżenia kwoty grzywny o 20%, jest dalece niewystarczające.

247 W odpowiedzi na drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów skarżąca zażądała dodatkowej obniżki kwoty grzywny na podstawie pkt D ust. 2 komunikatu w sprawie współpracy. Wobec braku możliwości obrony w odniesieniu do tej kwestii skarżąca postanowiła bowiem zrezygnować z kwestionowania uczestnictwa Copigraph w kartelu przez cały przyjęty przez Komisję okres naruszenia, czyli od stycznia 1992 r. do września 1995 r. Tym samym skarżąca uznała uczestnictwo Copigraph w naruszeniu w dodatkowym okresie 25 miesięcy, podczas gdy Copigraph przyznała się do swego uczestnictwa w kartelu jedynie przez okres 21 miesięcy. Skarżąca twierdzi, że ze względu na brak zakwestionowania faktów w odniesieniu do jeszcze dłuższego okresu Komisja przyznała jej obniżkę kwoty grzywny o 75% mniejszą od przyznanej wcześniej obniżki.

248 Skarżąca krytykuje ponadto przedstawione przez Komisję uzasadnienie ograniczenia dodatkowej obniżki do 5%, w myśl którego rzeczony brak zakwestionowania nie przeszkodził skarżącej w podniesieniu wszelkich argumentów zmierzających do podważenia kompetencji Komisji, co nie ułatwiło tej instytucji wykonania jej zadań. Skarżąca utrzymuje, że powołała się tylko, w dozwolony przez prawo sposób, na swe prawo do obrony i podniosła zarzut przedawnienia. Dotyczące skarżącej błędy Komisji pozbawiły ją zarówno możliwości obrony, jak i współpracy w zakresie wykraczającym poza sam brak kwestionowania faktów, ponieważ nie była ona już w stanie skontaktować się ze świadkami ani uzyskać dostępu do archiwów. Sytuacja ta oznacza, że dopuszczono się nierównego traktowania skarżącej względem innych przedsiębiorstw.

249 Komisja podnosi w odpowiedzi, że obliczenia przedstawione przez skarżącą pozbawione są sensu. Obniżkę grzywny przyznano bowiem zasadniczo ze względu na współpracę przed wystosowaniem pisma w sprawie przedstawienia zarzutów. Obniżka ze względu na współpracę nie jest proporcjonalna do przyznanego bądź niezakwestionowanego czasu trwania naruszenia. Tym, co nagradza się przyznaniem obniżki grzywny, jest ułatwienie pracy Komisji.

250 Brak zakwestionowania faktów przez skarżącą miał miejsce po wystosowaniu pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, podczas gdy oddalenie przez Sąd w ww. w pkt 10 wyroku w sprawie Bolloré zarzutów stron opartych na czasie trwania naruszenia potwierdziło w praktyce dotyczącą tej kwestii ocenę Komisji. W rzeczywistości skarżąca nie miała już innego wyboru niż rezygnacja z kwestionowania czasu trwania naruszenia. Co więcej, twierdzenie skarżącej, że zrezygnowała ona

z kwestionowania naruszenia, ponieważ nie miała już możliwości zapewnienia sobie obrony, świadczy o tym, że po wystosowaniu drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów podejście takie przyjęła ona nie po to, by współpracować z Komisją.

251 Nie ma nic zaskakującego w tym, że Komisja wzięła pod uwagę okoliczność, iż skarżąca podniosła szereg argumentów, które nie ułatwiły tej instytucji wykonywania jej zadań.

252 Wreszcie skarżąca skorzystała ze współpracy swej byłej spółki zależnej przed wystosowaniem pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, co należy uznać za okoliczność jej sprzyjającą, ze względu na praktykę Komisji zmierzającą do zapewnienia, aby była spółka dominująca nie czerpała korzyści ze współpracy swej byłej spółki zależnej. Gdyby Sąd uznał, że skarżąca nie powinna była skorzystać z dodatkowej obniżki wynoszącej 5%, Komisja mogłaby uznać za stosowane podwyższenie grzywny skarżącej.

253 Należy przypomnieć, że zgodnie z orzecznictwem obniżenie grzywien w przypadku współpracy przedsiębiorstw uczestniczących w naruszeniach prawa konkurencji Unii jest uzasadnione tym, że taka współpraca ułatwia Komisji wykonanie jej zadania (ww. w pkt 85 wyrok Sądu w sprawie BPB de Eendracht przeciwko Komisji, pkt 325; wyroki Sądu z dnia 14 maja 1998 r.: w sprawie T-338/94 Finnboard przeciwko Komisji, Rec. s. II-1617, pkt 363; w sprawie T-347/94 Mayr-Melnhof przeciwko Komisji, Rec. s. II-1751, pkt 330).

254 Ponadto obniżenie kwoty grzywny na podstawie komunikatu w sprawie współpracy jest tylko wtedy uzasadnione, gdy udzielone informacje, a bardziej ogólnie zachowanie danego przedsiębiorstwa, mogłyby świadczyć o prawdziwej współpracy z jego strony. Obniżka na podstawie rzeczonego komunikatu może być przyznana tylko wtedy, gdy przedsiębiorstwo wykazuje swoim zachowaniem wolę współpracy, jak wynika z samego pojęcia współpracy użytego w tekście, a w szczególności we wprowadzeniu i pkt D ust. 1 tego komunikatu (ww. w pkt 33 wyrok w sprawie Dansk Rørindustri i in. przeciwko Komisji, pkt 395, 396; ww. w pkt 78 wyrok w sprawie Degussa przeciwko Komisji, pkt 383).

255 Należy przypomnieć, że w niniejszej sprawie obniżka kwoty grzywny o 20%, przyznana na podstawie pkt D ust. 2 tiret pierwsze komunikatu w sprawie współpracy, przyznana została na tej podstawie, że przed wystosowaniem pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów Copigraph przesłała Komisji dokumenty i informacje dotyczące okresu od września 1993 r. do maja 1995 r., które przyczyniły się do potwierdzenia istnienia naruszenia w tym okresie (zob. motywy 70, 446, 449, 452 decyzji 2004/337 i motywy 463–466 zaskarżonej decyzji).

256 Dodatkowa obniżka kwoty grzywny o 5%, przyznana w zaskarżonej decyzji, uzasadniona jest okolicznością, że w odpowiedzi na drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów (pkt 118 tej odpowiedzi) skarżąca oświadczyła, że nie będzie już kwestionować faktów dotyczących okresu od stycznia 1992 r. (wliczając ten miesiąc) do września 1993 r. (wyłączając ten miesiąc) (motyw 471 zaskarżonej decyzji).

257 Co się tyczy argumentu, że z tytułu niezakwestionowania przez skarżącą faktów dotyczących okresu dłuższego (25 miesięcy według skarżącej) niż okres naruszenia, którego nie zakwestionowała Copigraph (21 miesięcy według skarżącej), Komisja przyznała skarżącej dodatkową obniżkę kwoty grzywny (5%) o 75% mniejszą od wynoszącej 20% obniżki przyznanej w decyzji 2004/337, argument ten należy oddalić, i to bez względu na okoliczność, że brak zakwestionowania przez skarżącą faktów dotyczył jedynie okresu 20 miesięcy, a nie 25 miesięcy.

258 Należy bowiem zaznaczyć, że obniżenie kwoty grzywny na podstawie komunikatu w sprawie współpracy nie jest proporcjonalne do przyjętego i niekwestionowanego czasu trwania naruszenia, ale dokonywane jest na podstawie oceny, czy współpraca ułatwiła w konkretny sposób pracę Komisji. Tymczasem nie ułatwia zadania Komisji rezygnacja z kwestionowania faktów wyrażona w chwili,

w której Komisja jest już w posiadaniu dowodów wystarczających do wykazania danych faktów (zob. podobnie ww. w pkt 148 wyrok w sprawach połączonych Erste Group Bank i in. przeciwko Komisji, pkt 288–290).

259 W tym względzie należy podkreślić, że początkowa obniżka kwoty grzywny o 20% została przyznana ze względu na współpracę Copigraph z Komisją, która miała miejsce przed wystosowaniem pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów. Jak wskazała Komisja, czynna współpraca, polegająca – jak w przypadku Copigraph – na dostarczaniu informacji w zakresie szerszym niż samo udzielanie odpowiedzi na żądania przedstawienia informacji, ułatwia pracę tej instytucji w stopniu większym niż sama rezygnacja z kwestionowania faktów po wystosowaniu pisma w sprawie przedstawienia zarzutów.

260 Ponadto w niniejszej sprawie rezygnacja z zakwestionowania przez skarżącą faktów w odniesieniu do okresu od stycznia 1992 r. do września 1993 r. miała miejsce nie tylko po wystosowaniu pierwszego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, ale także po tym, jak Sąd, w ww. w pkt 10 wyroku w sprawie Bolloré, zbadał i oddalił wszystkie zarzuty podniesione przez różne skarżące i dotyczące czasu trwania naruszenia (zob. pkt 244–371 wskazanego wyroku). W wyroku tym Sąd potwierdził stanowisko Komisji co do antykonkurencyjnego celu spotkań, w których uczestniczyły różne przedsiębiorstwa wskazane w decyzji 2004/337, w tym Copigraph. Tym samym ww. w pkt 10 wyrok w sprawie Bolloré – chociaż został on uchylony w odniesieniu do skarżącej ze względu na naruszenie prawa do obrony – w praktyce potwierdza jednak ocenę Komisji dotyczącą czasu trwania naruszenia. W ww. w pkt 13 wyroku w sprawie PAK (zob. w szczególności pkt 77–81, 97–99) Trybunał oddalił zarzuty dotyczące czasu trwania naruszenia.

261 W tym stanie rzeczy Komisja mogła zasadnie uznać, że fakt, iż w odpowiedzi na drugie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów skarżąca nie zakwestionowała uczestnictwa Copigraph w naruszeniu, w odniesieniu do okresu od stycznia 1992 r. do września 1993 r., w rzeczywistości nie ułatwił tej instytucji jej pracy (motyw 472 zaskarżonej decyzji).

262 Ponieważ samo to stwierdzenie może uzasadnić odmowę przyznania skarżącej jakiejkolwiek dodatkowej obniżki kwoty grzywny, nie można utrzymywać, iż dodatkowa obniżka wynosząca 5%, którą Komisja przyznała jednak skarżącej ze względów przedstawionych w motywie 473 zaskarżonej decyzji, była oczywiście niewystarczająca.

263 Z powyższych rozważań wynika, że rozpatrywany zarzut należy oddalić, bez względu na argumenty skarżącej sformułowane przeciwko przedstawionemu przez Komisję w motywie 473 zaskarżonej uzasadnieniu przyznania mimo to dodatkowej obniżki wynoszącej 5% (zob. pkt 248 powyżej).

264 Co się tyczy tych argumentów, należy jednak zaznaczyć, że brzmienie motywu 473 zaskarżonej decyzji, zgodnie z którym okoliczność, że skarżąca „nie kwestionuje już faktów, [nie] przeszkodziła jej w podniesieniu wszelkich argumentów zmierzających do podważenia kompetencji Komisji, co nie ułatwiło tej instytucji wykonania jej zadań”, nie jest wcale zaskakujące, wbrew temu, co twierdzi skarżąca.

265 Komisja stwierdziła tylko w istocie, że rezygnacja z kwestionowania faktów przez skarżącą nie wynikała z rzeczywistej woli współpracy z Komisją, a tym samym woli ułatwienia jej pracy, ale że wspomniana rezygnacja była nierozerwalnie związana z argumentacją skarżącej, w myśl której została ona rzekomo pozbawiona – z winy Komisji – możliwości obrony. Tym samym rezygnacja z kwestionowania przez skarżącą faktów nie świadczyła w rzeczywistości o istnieniu prawdziwej woli współpracy, wymaganej do uzyskania obniżki kwoty grzywny (zob. orzecznictwo przytoczone w pkt 254 powyżej).

266 Komisja nie sformułowała zatem pod adresem skarżącej żadnej krytyki, która odnosiłaby się do zarzutów obrony, ani nie pozbawiła skarżącej prawa do przedstawienia wszelkich argumentów, które chciałaby ona przedstawić. Komisja stwierdziła po prostu, że skarżąca powinna ponieść konsekwencje zastosowania wybranej przez siebie linii obrony.

267 Co się tyczy argumentu, że skarżąca została pozbawiona, z winy Komisji, możliwości nie tylko obrony, ale także współpracy w zakresie wykraczającym poza rezygnację kwestionowania faktów, i że świadczy to o nierównym traktowaniu skarżącej względem innych przedsiębiorstw objętych ściganiem, argument ten należy oddalić. W ramach analizy zarzutu czwartego stwierdzono już bowiem, że Komisja nie ponosi wcale odpowiedzialności za rzekomy brak po stronie skarżącej możliwości obrony w drugim postępowaniu administracyjnym. Ponadto, jak wskazano w pkt 154 powyżej, z zarzucanym brakiem możliwości obrony stoi w sprzeczności fakt, że w skardze w sprawie T-109/02 skarżąca zakwestionowała czas trwania naruszenia.

268 Z całości powyższych rozważań wynika, że niniejszy zarzut należy oddalić.

269 Ponieważ żaden z zarzutów podniesionych przez skarżącą zarówno w uzasadnieniu żądania stwierdzenia nieważności, jak i zmiany zaskarżonej decyzji, nie jest zasadny, skargę należy w całości oddalić.

W przedmiocie kosztów

270 Zgodnie z art. 87 § 2 regulaminu kosztami zostaje obciążona, na żądanie strony przeciwnej, strona przegrywająca sprawę. Ponieważ skarżąca przegrała sprawę, zgodnie z żądaniem Komisji należy obciążyć ją kosztami postępowania.

Z powyższych względów

SĄD (druga izba)

orzeka, co następuje:

1) Skarga zostaje oddalona.

2) Bolloré pokrywa własne koszty, a także koszty poniesione przez Komisję Europejską.

Forwood Dehousse Schwarcz

Wyrok ogłoszono na posiedzeniu jawnym w Luksemburgu w dniu 27 czerwca 2012 r.

Podpisy

Spis treści

Okoliczności faktyczne leżące u podstaw sporu 1

Przebieg postępowania i żądania stron 4

Co do prawa 5

W przedmiocie zarzutu pierwszego, dotyczącego naruszenia art. 6 EKPC i 7 EKPC oraz art. 41, 47 i 49 karty praw podstawowych 5

W przedmiocie części pierwszej zarzutu, dotyczącej naruszenia zasad nullum crimen, nulla poena sine lege oraz pewności prawa, wyrażonych w art. 6 EKPC i 7 EKPC oraz w art. 47 i 49 karty praw podstawowych, a także uznanej przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zasady indywidualizacji kar 5

W przedmiocie części drugiej, dotyczącej okoliczności, że warunki, w jakich przesłuchiwana była skarżąca, naruszają prawo do sprawiedliwego procesu przewidziane w art. 6 EKPC i w art. 41 i 47 karty praw podstawowych, a także wymóg bezstronności 8

W przedmiocie zarzutu trzeciego, dotyczącego naruszenia zasady równego traktowania 12

W przedmiocie zarzutu czwartego, dotyczącego naruszenia rozsądnego terminu i braku możliwości obrony ze względu na czas, jaki upłynął od zakończenia naruszenia do wystosowania drugiego pisma w sprawie przedstawienia zarzutów 13

W przedmiocie zarzutu drugiego, dotyczącego naruszenia reguł przedawnienia 25

W przedmiocie zarzutu piątego, dotyczącego naruszenia wytycznych, zasad indywidualizacji kar i proporcjonalności oraz obowiązku uzasadnienia 29

W przedmiocie części pierwszej zarzutu, dotyczącej odmowy obniżenia kwoty grzywny ze względu na kontekst faktyczny i prawny niniejszego postępowania 29

W przedmiocie części drugiej zarzutu, dotyczącej odmowy obniżenia kwoty grzywny ze względu na kryzys w sektorze papieru samokopiującego 30

W przedmiocie części trzeciej zarzutu, dotyczącej naruszenia obowiązku uzasadnienia w odniesieniu do parametrów obliczania kwoty grzywny 31

W przedmiocie zarzutu szóstego, dotyczącego naruszenia komunikatu w sprawie współpracy oraz zasad proporcjonalności i równego traktowania 32

W przedmiocie kosztów 35